مجموعهٔ مؤلفات جامی و عبدالغفور

٨٧٢ تصوف

رساله في [illegible] شرح كلمات خواجه [illegible] — حديث اربعين — شرح ابيات — رساله

خطبهٔ ديوانه — شرح خمريه — شرح تائيه — حل ابيات سلسلة الذهب لمولانا عبد الغفور

شرح كلمات شيخ نجم الدين الكبرى لمولانا عبد الغفور — حاصل طريقه نقشبنديه — نشر اللآلى

تحقيق مذهب الصوفيه — رساله في الوجود — مناسك حج

٣٢٤٢ [illegible]

Süleymaniye Kütüphanesi
Kısmı: Hacı Mahmud Ef.
Yeni Kayıt No: 3242
Eski Kayıt No:

ترجمه حدیث جابر ۴

رسالهٔ فی شرح کلمات خواجه پارسا ۱
ترجمهٔ اربعین حدیث ۲
رسالهٔ حاصل طریق ۳
کلمات قدسیه ... نثر اللآلی ۵

شرح بیت خسرو دهلوی
رساله دفعهٔ ۶
رساله ۷
خطبهٔ دیوانها ۸
خطبهٔ بهفتورنک ۹
شرح قصیدهٔ بعض ابیات تائیهٔ فارضیه ۱۰

شرح حدیث ابی رزین عقیلی
دفعه رساله ۱۱
غزلیات ... مولانا عبد الغفور اللاری ۱۲
رسالهٔ فی الوجود ۱۳
مناسک حج ۱۴

مختصر الولایه تالیف ابو محمد عبد الله ... ۱۵
ورق ۸۸

الحقیر السید فضل الله الحسینی
ابن ... امیر بخاری
الشیخ بخارایی

رسالهٔ القشیریه

حضرت بخاری

راه سلوک ... بگیر راست رو پاک شو
تا که رسانند ترا در طرق اولیا

مجموعهٔ مؤلفات جامی و عبد الغفور

٨١
٤٤٢٥
HACI MAHMUD EFENDI
BEŞİKTAŞ
Vakıf Kütüphanesi

سخنان خواجه محمد پارسا البخاری قدس الله سره

بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین

بعد از کشایش مقال بثنای خجسته مآل ملک متعال و توسل
بدرود فرخنده ورود صاحب آیات تکمیل و اکمال صلی الله
علیه و علی آله اخبار نموده می شود که این کلمهٔ خجسته انفاس
قدسیهٔ امناء طریقت و کبراء حقیقت که بر حواشی بعضی
از کتب قدوة العلماء المحققین اسوة الکملاء العارفین المتفرد فی
علمی الباطن و الظاهر بما یضیق عن احاطته الصحایف و الدفاتر
قطب الشریعة و الطریقة و الحقیقة و الدنیا و الدین خواجه محمد
پارسا البخاری قدس الله تعالی سره در مواضع متفرقه ثبت
افتاده بود و مرقوم خامهٔ حقایق نگار معارف آثار ایشان گشته
بنا بر خلوص اعتقاد و وفور اعتماد در قید کتابت آورده شد
و درین صحیفهٔ شریفه جمع کرده گشت تا طالبان مستعد را آموز
کاری بود و واصلان مستعد را یادگاری باشد رباعیه
عشاق هر کجا رقم کلک ان نگار ** یابند بروی از مژه گوهر فشان کنند
هر یک گرفته خرمی از انجا بیادگار ** تعویذ جان و حرز دل ناتوان کنند
امیدواری بعنایت بی علت حضرت باری جل و علاست که هر کس
از میامن این کلمات بابرکات بهره بردارد محروم مان بی بهره را از
گوشهٔ خاطر فرو نگذارد و بدعای خیر یاد آرد و من الله الاعانة

والتوفیق

والتوفیق و الهدایة الی سواء الطریق بدانکه مستحق دوستی بحقیقت
بجز خدای تعالی نیست هر که دیگری را دوست دارد از جهل بود مگر بدان
وجه که تعلق بوی سبحانه دارد و این بدان بدانی که اسباب دوستی
نگاه کنی سبب اول آنست که آدمی خود را و کمال خود را دوست دارد
و از ضرورت این آنست که حق تعالی را دوست دارد عجب آنکه کسی
از گرما گریزد و سایهٔ درخت را دوست دارد و درخت را که قوام سایه
بوی است دوست ندارد مگر آن خود داند که دوستی حق سبحانه
ثمرهٔ معرفت وی است و همه کس بدین مقر آید اگر چه سر و حقیقت
آن نشناسد هر فرعی عند عدم المانع باصل خود بالذات مایل است
مدرک جمال مطلق وجود مضافست که فرع اوست یافت فرعی و اصلی
و شعور بفرعیت و اصلیت میل ذاتی بران مترتب است در هر صورت
ظاهر اوست و ظهورش بمظهری و صورتی مقیدنی و ظاهر وجود
فیض جمال مطلق و وجه حق است و دوام و بقا لازم ذاتی او و
یبقی وجه ربک ذو الجلال ای من حیث باطنه المطلق و الاکرام
ای بظاهره المنبسط علی الکاینات فیض جمال ظاهر وجود است
که عام و منبسط است بر جملهٔ عالم ارواح وی و اجسام وی جواهر وی
و اعراض وی در هر چه نظر کردم و بدیدم ظاهر و باطن او را
دیدم و جملهٔ موجودات عالم را از اوصاف و تعینات اسما و اخلاق
او یافتم عین وجود که ذاتست یکی بیش نیست و آنچه بر عالم منبسط است
و ظاهر اوصاف و تعینات نور و تنوعات و خواص ظاهران وجود
یگانه است که ذاتست و صفت از موصوف منفک نیست

الظلمانية
كل ما يدرك ويشهد فهو حق ظاهر في صورة خلق متوهم وهي الصورة
فالظاهر هو الحق لا غير جميع العقلاء يدعون تنزيه الله تعالى مع كونهم
مقيدين لان العقل لا يقبل الا بالتقييد ويثبتون الحدوث وينفونه
عن الحق سبحانه وينزهونه عنه واما العرفاء المحققون فلا يثبتون الحدوث
اصلا ورأسا فان شهود التوحيد ينفيه عن اصله ثم يثبته بعد نفيه
بالحق بمعنى تجلي الحق تعالى مع الآنات بوجوهه في الصور فيكون الحدوث
عندهم ظهوره في الصور المختلفة بالتجليات المتعاقبة غير المتكررة و
عند المحققين لا غير والاغيار المسماة بالعالم عينه فهو سبحانه راحم في مقام
جمع الاحدية مرحوم في مقام التفصيل والكثرة فعين الصورة المتجلية
على القلب عين الصورة القلبية في الحقيقة وان اختلفت بالقابلية
والمقبولية فالحق سبحانه هو المتجلي والمتجلي له فان اعتبرت ظهوراته
الحق سبحانه في صور الكثرة قلت المتجلي والمتجلي له وان اعتبرت احدية
الجمع نفيت الغير وقلت العين واحدة فان احدية جمع الوجود تحكم
بنفي السوى ويشهد بقوله سبحانه كل شيء هالك الا وجهه فاعجب ولا
تغب عنه عز وجل في التجليات الغير المتناهية فانه واحد لا موجود
غيره واذا كان العين واحدة وليس في الوجود غير فالذي ظهر في صورة
هو الذي ظهر في صورة اخرى فعين النور هو عين الظلمة وعين الظلمة
هو عين النور فالنور عين الظلمة والظلمة عين النور وكذا جميع المتقابلات
لانها حقيقة واحدة ومن غفل عن مقام الوحدة بقي في حجاب
الكثرة وظلمتها وهو مغموم ابدا الا احتجابه وجهاته فالوحدة منبع النور
والكثرة منبع الظلمة ولا يعرف معنى التوحيد الا من له همة قوية عظيمة

عاليه لا يقنع بظواهر العلوم ولا يقف عند مبلغ العقلاء من العلم بل يقدر
على خرق الحجب الناشية من كثرة الصور ليصل الى ما لا يصل اليه الفكر
لا يقنع من كل شيء الا باللب الذي هو الحقيقة ولا يقف مع القشور
والظواهر والتعينات اهل الكشف يرون ان الله تعالى يتجلى في كل
نفس ولا يتكرر التجلي ويرون ايضا ان كل تجلي يعطي خلقا جديدا ويذهب
بخلق فالبقاء للوجود الحق الذي يظهر فيه هذه الصور مع الآنات
والفاني هو التعين ومع النظر عن هذه الاعتبارات فلا فناء ولا بقاء
ولا تجلي ولا حجاب ولا ابعاد ولا اقتراب ولا يعرف هذا الا المطلع على
حقيقة الوجود وظهوراته وتجلياته التعينات مع انها غير متناهية غير
مكررة نزد اهل تحقيق غير وسوى نيست فيض از وو رجوع هم با وو در
ميانه هيچ نى خزاو واين معنى بس عزيز ومشكل در نيابد اين معنى را
جز صاحب دل حجة الاسلام رحمه الله پوشيدگى و دشوارى
معرفت حق سبحانه از غايت روشنى است كه بس ظاهرست
و دلها طاقت دريافت آن ندارد وخفاش بروز نه بيند نه از آنكه
چيزها بشب ظاهرترست ليكن بروز بس ظاهرست و چشم وى ضعيف
هرچه در وجودست على الدوام يك صفت امدى در گواهى دادن بر كمال
علم و قدرت و جلال و عظمت صانع جل ذكره اگر بر آفريده كار
سبحانه غيبت و عدم ممكن بودى آسمان و زمين نا چيز شدى آنگاه
وى را بضرورت بشناختندى ديگر آنكه در كودكى اين موجودات در
چشم قرار گرفته است در وقتى كه عقل آن نبودست كه شهادت آن
بشنود هر گرا چشم ضعيف نيست هرچه را بيند از آن روى بيند كه صنع وى است

جون چنین شد در هرچه بنگرد خدای تعالی را بیند اگر خواهی در هرچه
بنگری که نه از وی است ونه بوی است نتوانی همه پرتو جمال حضرت اوست
و همه از وست و همه بدوست بلکه خود همه اوست که هیچ چیز را جز وی
هستی بحقیقت نیست بلکه هستی همه چیزها پرتو نور هستی اوست
نصیب همه چشمها از ملاحظه جمال ذات وی خیرگی است و ثمره همه
عقلها از نظر بعجایب صنع وی معرفت ضروری است هیچکس
مبادکه در عظمت ذات وی اندیشه کند که تا چگونه و چیست و هیچ
دل مبادکه یکلحظه از عجایب صنع وی غافل ماند تا هستی وی بحیثیت
و بکیست ولد رحمه الله حق سبحانه از همه مخلوقات و موجودات
ظاهرترست و از غایت پیدایی پنهانست خفی شده ظهوره الحق
سبحانه اظهر من الشمس فمن طلب البیان بعد العیان فهو فی الخسران
گویی این آدمی را نمی شناسم بعد از اختلاط که و افعال اقوال و اخلاق
و هنرهای او را مشاهده کنی گویی نیک شناختم حق سبحانه که
جمله مخلوقات افعال و اقوال و آثار اوست کی نهان ماند جرا با
خود نگویی خداوند سبحانه ذاتیست که هرچه دیدم و خواهم دید
همه صنع اوست پس دانم خدا را سبحانه از همه پیداتر بین و مگو که
نمی بینم اگر غیر این دانی و بینی مثلث چنان باشد که کسی در باغ گوید که
برگ را می بینم و باغ را نمی بینم موجب ضحک باشد بیت

اینچنین فهم کن خدا را هم ∴ در همه روی او ببین هردم
زانکه خلق است مظهر خالق ∴ می نگر هر صباح در فالق
نه آسمان و زمین و هرچه در وست ∴ جز خدا را مبین مهمان در پوست

نیک و بد را چو حق کند پیدا ∴ دیدن غیر از و بدست و خطا
چون و رای شرک بگذرنبی ∴ آنچه بودست و هم بود بینی
بی پری بر سمای روح پری ∴ بی کف و دست صد فتوح بری

الوصف الذاتی للحق سبحانه احدیة الحق والوجوب الذاتی والغنی
عن العالمین فالاتحاد هو شهود الوجود الحق الواحد المطلق الذی
الکل به موجود فالحق یتحد به الکل من حیث کون کل شیء موجودا به
معدوما بنفسه لا من حیث ان له وجودا خاصا اتحد به فانه محال و
الاتصال هو ملاحظة العبد عینه متصلا بالوجود الاحدی بقطع النظر
عن تقید وجوده بعینه واسقاط اضافته الیه فیری اتصال مدد الوجود
ونفس الرحمن الیه علی الدوام بلا انقطاع حتی یبقی موجودا به والنفس
الرحمانی هو الوجود الاضافی الوجدانی بحقیقته المتکثر بصور المعانی
التی هی الاعیان واحوالها فی الحضرة الواحدیة سمی به تشبیها بنفس الا
نسان المختلف بصور الحروف مع کونه هواء ساذجا فی نفسه
ونظرا الی الغایة التی هی ترویح الاسماء الداخلة تحت حیطة الاسم الرحمن
عن کربها وهو تکون الاشیاء فیها وکونها بالقوة کترویح الانسان
بالنفس الذات واحدة بنفسها کثیرة باسمائها وصفاتها وافعالها
وهذه الکثرة لا یقدح فی وحدتها لان کثرة الاسماء ناشئة من کثرة
الصفات لتعینات عارضة للذات باعتبار توجهها الی عالم الظهور
کتعینات الصفات من النصفیة والثلثیة والربعیة وغیرها للذات
الواحد باعتبار نسبتها الی الاثنین والثلثة والاربعة وغیرها ولاشک
ان النصف والثلث والربع عین ذلک الواحد فی الحقیقة وغیره باعتبار التعین

لان تعين ذات الواحد لا ينافي تعينات تلك الاوصاف وتعين كل وصف
ينافي تعين وصف آخر فللذات في نفسها تعين مخصوص ومن حيث
ظهورها في صور الاسماء والصفات والافعال تعينات غير محصورة
وحقايق للاعيان الثابتة من الجواهر والاعراض هي تعينات
الافعال العارضة للذات الفايضة عنها قبل استعدادها للقبول
استعدادها للقبول وحقائق التعينات صور تجليات الذات
الواحدة في نفسها على نفسها لنفسها ولها في صورة كل تعين ظهور
باعتباره وبطون باعتبار تعينات آخر ففي عالم التجرد لها ظهور
باعتبار تعينها الذاتي وبطون باعتبار تعيناتها الاخر ولها
في عالم الاسماء والصفات والافعال بطون باعتبار تعينها الذاتي
وظهور باعتبار تعينها تها الاخر والتعين الذاتي لا يزال باطنا
عن الاشارة العقلية والحسية ولا يحوم حوم حمى شهوده الا
هو والتعينات الاخر باطنة في الذات عن الاشارة الحسية
لا العقلية ظاهرة في مظاهر الوجود بالاشارتين فتعين الذات
محتجب ومختفي ابدا وتعينا تها الاخر ظهورها واظهار الحق
سبحانه سر ذاته وصفاته في مظاهر افعاله ما كان لخفائه عليه
قبل ذلك ولكن ليتجلى باسم الظاهر آخرا كما كان متجليا باسمه الباطن
اولا والعجب كل العجب انه تعالى ما ظهر بشيء من مظاهر افعاله الا وقد
احتجب به وذلك من اتقان صنعته وبليغ حكمته ولا نعني بالاسم
اللفظ بل مدلوله وهو الذات الموصوفة بصفة كاللطيف والقهار
وهذا معنى قول العلماء الاسم هو المسمى والحق سبحانه وحدانی

الذات

الذات والصفات والاسماء والافعال بمعنى ان كل شيء ينسب اليه ذاتا
او صفة او اسما او فعلا فنسبتها اليه مجازية لانها في الحقيقة عكوس
انوار تجليات الذات والصفات الازلية والاسماء والافعال الالهية
في مظاهر الكون وليس لمظاهر شيء منها حقيقة كما للمرآة من الصور
المتجلية فيها فالسمع والبصر وغيرهما من الصفات في اي موصوف
كان هو لله عز وجل حقيقة ونحو قوله تعالى وهو السميع البصير اشارة
الى تخصيصه بالصفات والاسماء تنقسم باعتبار الذات
والصفات والافعال الى الذاتية كالله والصفاتية كالرحمن
والافعالية كالخالق وتنحصر باعتبار الانس والهيبة عند مطالعتها
في الجمالية كاللطيف والجلالية كالقهار والصفات تنقسم باعتبار
استقلال الذات بها الى ذاتية وهي سبعة الحيوة والعلم والارادة
والقدرة والسمع والبصر والكلام وباعتبار تعلقها بالخلق الى افعالية
وهي ما عدا السبعة ولكل مخلوق سوى الانسان حظ من بعض الاسماء
دون الكل كحظ الملائكة من الاسم السبوح القدوس ولذلك
قالوا ونحن نسبح بحمدك ونقدس لك وحظ الشيطان من الاسم
الجبار المتكبر واختص الانسان بالحظ من جميع الاسماء ولذلك اطاع
تارة وعصى اخرى وقال تعالى وعلم آدم الاسماء كلها اي ركب
في فطرته من كل اسم من اسمائه لطيفة وهياه بتلك اللطائف
للتحقق بكل الاسماء الجمالية والجلالية وعبر عنهما بيديه فقال لابليس
ما منعك ان تسجد لما خلقت بيدي وكل ما سواه مخلوق بيد واحدة لانه
اما مظهر صفة الجمال كملائكة الرحمة او الجلال كملائكة العذاب والشياطين في

وعلامة المتحقق باسم من اسمائه تعالى ان يجد معناه في نفسه كالمتحقق
باسم الحي علامته ان لا يتغير بشيء كما لم يتغير الحلاج قدس الله روحه
بقصد بقاء التحقق بهذا الاسم اهل بصيرت گفته اند قدس الله تعالى
ارواحهم ذات را بصفت معينه و اعتبار تجلى از تجليات وى اسم
مى نامند و اسماء ملفوظه اسماء الاسماست و نزد بعضى از ايشان اسما
و صفات دو لفظ مترادفند بر يک معنى چه تكثر در ذات بسبب تكثر
صفات نيست و صفات خداوند عز و جل نه عين ذات و نه غير ذات است
و بعضى باين عبارت گفتند كه هم عين و هم غير است عين ذات است
زيرا انجا موجودى نيست مغاير ذات حق المغايرة كه ازانجا كفر محض
و شرک بحت لازم آيد و ازان وجه غير ذات است كه مفهومات صفات
على القطع مختلف اند و كثرت صفات از اختلاف موجودات و
اعتبارات و نسب و اضافات مى خيزد ذوق انبيا و اوليا
بآن گواهى ميدهد كه لله تعالى صفات على الحقيقة هو بها موصوف
مقام معرفت اسما و صفات الهى در غايت عظمت است
جز اهل صفوت و خلوت را بران اطلاع ندهند در سر لى نور غيرت
اسرار معارف او نكنيد و بر گوش طاقت سماع آن مدارد صدر عنه
سبحانه الوجود على اتم الوجوه و له سبحانه باعتبار النسبة الى كل موجود
صدر منه اسم و كل ما سمي به نفسه فهو باعتبار نسبته الى بعض الموجودات
او الى جميعها مثلا اسم الحي و الحق بالنظر الى موت الغير و بطلانه
و اسم الواجب و القديم بالنظر الى مغايرته لساير الذوات في عدم
الحاجة الى علة موجدة و الحق انه سبحانه هو الموجود الذي له ذات

يحق لها حقيقة

يحق لها حقيقة الوجود و ان كل ما سواه فهو معدوم الا من الوجه الذي
يلي قيوميته عز و علا **بيت** هستى كه وجود او بجود نيست
هستيش نهادن از خرد نيست ٭ هستى كه بحق قوام دارد
او نيست و ليک نام دارد ٭ مثلا نور القمر اذا كان مستفادا من
نور الشمس و هو في ذاته فان و هالک و معدوم فلا نور في الحقيقة
الا نور الشمس فكان نور القمر هو نور الشمس حتى كانه هو فكيف يجوز
مع ذلک ان يجعل القمر شريكا للشمس في افاضة النور نعم لو سمي
نور القمر سببا من حيث الاصطلاح لافاضة نور الشمس ليلا على
الارض فلا مشاحة و لكن لا يجوز ان نغفل عن تبعية نوره لنور الشمس

تمام
تم

ترجمهٔ اربعین حدیث حضرت علی

بسم الله الرحمن الرحیم

ترین حدیثی که راویان مجالس دین محمد مآثن مدارس یقین — صحیح
املا کنند حمد دانا بینیست که کلمات تامهٔ جامعه بر زبان معجزبیان حبیب
خود گذرانیده و آنرا تالی کلام کامل و خطاب شامل خود گردانیده و بنقل
رواة ثقة بعد ثقة بگوش محرمان از سعادت صحبت وی رسانیده
و بنور علم آن و عمل بموجب علم از ظلمات ضلالت ایشان رهانیده
صلی الله علیه و علی آله و اصحابه نقلة علومه و حفظة آدابه بعد
این چهل کلمه ایست از آن کلمات که بسهولت فهم و حفظ را بنظم فارسی
ترجمه کرده می آید امیدواری آنرا که ناظم مترجم امروز در شرط من
حفظ علی امتی اربعین حدیثا ینتفعون به داخل شود و فردا باستعداد
جزاء بعثه الله یوم القیامة فقیها عالما واصل و من الله نکون الکون
العصمة و العون **الکلمة الاولی** لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه ۵
هر کسی را لقب مکن مؤمن گرچه از سعی جان و تن کاهد ۰ تا نخواهد برادر خود را
آنچه از بهر خویشتن خواهد **الثانیة** من اعطی لله و منع لله و احب لله
و ابغض لله فقد استکمل ایمانه ۵ هر که در حب و بغض و منع و عطا
نبودش دل بغیر حق مایل ۰ نقد ایمان خویش را یابد ۰ بر محک قبول
حق کامل **الثالثة** المسلم من سلم المسلمون من لسانه و یده ۵
مسلم آنکس بود بقول رسول ۰ گرچه عامی بود و گر عالم ۰ که بهر جا بود مسلمانی

باشد از قول و فعل او سالم **الرابعة** خصلتان لا یجتمعان فی مؤمن
من البخل و سوء الخلق ۰ بذل کن مال و خوی نیکو ورز ۰ راه ایمان
اگر همی پویی ۰ زانکه در هیچ مؤمنی باهم ۰ نشود جمع بخل و بدخویی
الخامسة یشیب ابن آدم و تشب فیه خصلتان الحرص و طول الامل
آدمی را ز پیری انزاید ۰ هر زمان در بنای عمر خلل ۰ لیک در وی جوان شود دو صفت
حرص بر جمع مال و طول امل **السادسة** من لم یشکر الناس لم یشکر الله
۵ هر تو نعمت ز دست هر که رسد ۰ نه بمیدان شکرگویی پای ۰ کی بشکر خدا قیام کند
تارک شکر بندگان خدای **السابعة** من لا یرحم الناس لا یرحمه الله
۵ رحم کن رحم زانکه بر رنج تو ۰ در رحمت خدا ز تو نگشاید ۰ تا تو بر دیگران نبخشایی
ارحم الراحمین نبخشاید **الثامنة** الدنیا ملعونة ملعون ما فیها الا
ذکر الله تعالی ۵ هدف لعنت خدای آید ۰ دنیی و هر چه هست در دنیی
غیر ذکر خدا که صاحب ذکر ۰ در دو عالم برحمت است اولی
التاسعة لعن عبد الدینار لعن عبد الدرهم ۵ گرچه هست آفتاب رحمت حق
شامل ذره ذره عالم ۰ باد از آن دور بندهٔ دینار ۰ باد از آن دور بندهٔ درهم
العاشرة دم علی الطهارة یوسع علیک الرزق ۵ ای گر آلوده گی
تو شب و روز ۰ فاقه و فقر تو زیاده شود ۰ بی طهارت مباش تا بر تو
روزی تنگ تو گشاده شود **الحادیة عشر** لا یلدغ المؤمن من جحر واحد
مرتین ۵ دیگر از وی مدار چشم وفا ۰ هر که شد با تو در جفا گستاخ
زانکه هرگز دو باره مؤمن را ۰ نگزد مار از یکی سوراخ **الثانیة عشر**
العدة دین ۵ مرد را هر چه بگذرد بزبان ۰ عیب باشد ورای آن کردن
وعده در ذمهٔ کرم فرض است ۰ فرض باشد ادای آن کردن **الثالثة عشر**

الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ ای شده محرم مجالس راز ، راز هر مجلسی امانت تست
مکن افشای راز مجلس کس ، زانکه افشای آن خیانت تست
الرابعة عشر اَلْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ هرکه در مشورت امین تو شد
گرچه باشد امان روی زمین ، چون نهان دار آنچه مصلحت است
خاینش خوان بحکم دین نه امین الخامسة عشر اَلسَّمَاحُ رَبَاحٌ سود اگر
بایدت ز مانه خویش ، دست بخشش گشای بخشایش ، سود
اکنون ستایش و فردا ، در جوار خدای آسایش السادسة عشر
اَلدَّيْنُ شَيْنُ الدِّينِ نکشد هر مال و ینی رنج ، هر که خواهد کمال بهره دین
چهره دین مکن بناخن دین ، تا نکاهد جمال چهره دین السابعة عشر
اَلْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ صاحب حرص راز خوان کرم ، فیض احسان بهر که نیست
بقناعت گرای کان مالیست ، که به پایان نمیرسد هرگز الثامنة عشر
اَلصُّبْحَةُ تَمْنَعُ الرِّزْقَ ای کمربسته کسب روزی را ، صبح خیزی دلیل فیروز
بهر خواب صباح چشم مبند ، زانکه این خواب مانع روزیست
التاسعة عشر آفَةُ السَّمَاحِ الْمَنُّ کی بنعمت شود کسی دل گرم ، چون ز منت
کنند دم سردی غیر باد خزان منت نیست ، آفت روضه جوانمردی
العشرون اَلسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ نیک بخت کسی که می‌نبرد ، رشک بر نیک
بختی دگران ، سختی روزگار نادیده ، پند گیرد ز سختی دگران الحادیة
والعشرون كَفَى بِالْمَرْءِ اِثْمًا اَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ مرد را بس همین گنه که قدم
از مقر امان نهد بیرون ، هرچه آید درون ز روزن گوش از ممر زبان
دهد بیرون الثانیة والعشرون كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا چند گیری بمجلس واعظ
پای منبری گرفتن پند ، وعظ تو بس بمرگ همسایه ، نعره نوحه گر بابانگ بلند

الثالثة والعشرون

الثالثة والعشرون خَيْرُ النَّاسِ اَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ ای که پرسی که
بهترین کس کیست ، گویم از قول بهترین کسان ، بهترین کس کسی بود که زخلق
بیش باشد بخلق نفع رسان الرابعة والعشرون اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
السَّهْلَ الطَّلْقَ تا خدا دوست گردت با خلق ، یکدل و یکزبان و یکرو باش
شاد طبع و شکفته خاطر زی ، نرم خوی و گشاده ابرو باش الخامسة
والعشرون تَهَادَوْا تَحَابُّوا دوستی مغز و پوست دشمنی است
تا کی از مغز سوی پوست شوید ، هدیه‌ای کنید داد و ستد
تا بهم زان وسیله دوست شوید السادسة والعشرون
اُطْلُبُوا الْخَيْرَ عِنْدَ حِسَانِ الْوُجُوهِ بر در خوب روی منزل گیر
چون بی حاجتی برون آیی ، تا از آن بیشتر که حاجت تو ، دیدن او ز دیدنش بیابی
السابعة والعشرون زُرْ غِبًّا تَزْدَدْ حُبًّا دیدن دوست را اگر چه
چهره دوستی بیاراید ، ز اتفاق دوام صحبتشان ، شوق کاهد ملامت افزاید
الثامنة والعشرون طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ
ای خوشا آن که عیب بینی ، پیشوای هنروران گردد ، عیب او پیش
دیده دل او ، پرده عیب دیگران گردد التاسعة والعشرون
اَلْغِنَى الْيَأْسُ عَمَّا فِي اَيْدِي النَّاسِ گر دولت را تو نگری باید
که تو نگردی نکو هنر نیست ، باز کش دست همت از چیزی ، که بدست تصرف دگریست
الثلثون مِنْ حُسْنِ اِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ تا شود در جهان علم و عمل
شاهد دین تو جمال افزای ، زانچه در خور نیفتدت باز ایست ، زانچه لایق نباشدت باز آی الحادیة والثلثون لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرْعَةِ اِنَّمَا الشَّدِيدُ
الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ پهلوان نیست آنکه در کشتی

پهلوان دگر مینداز دو • پهلوان آن بود که گاه غضب • نفس اماره را زبون سازد
الثانیة والثلثون لیس الغنی عن کثرة العرض انما الغنی غنی النفس
نه توانگر کسی بود که بمال • کار پرداز و چاره ساز شود • ان بود کز شهود فضل خدای
از رو مال بی نیاز شود الثالثة والثلثون الحزم سوء الظن • حزم مرد آن
بود که در همه وقت • در حق خلق بدگمان باشد • در همه کار احتیاط کند
تا ز هر کید در امان باشد الرابعة والثلثون العلم لا یحل منعه • ای گرانمایه
مرد دانش ور • که ترا علم دین بود معلوم • مستعد را از ان مشو مانع
مستحق را از ان مکن محروم الخامسة والثلثون الکلمة الطیبة صدقة
سخن نرم گوی با سایل • گر نداشتی عنده نفقه • زانکه در روی اهل حاجت هست
قول خوش از مقولهٔ صدقه السادسة والثلثون کثرة الضحک یمیت القلب
• حزم آنکس که بهر زنده دلی • زیر لب خنده را بمیراند • خنده کم کن که خندهٔ بسیار
صد دل زنده را بمیراند السابعة والثلثون الجنة تحت اقدام الامهات
سر ز مادر مکش که تاج شرف • که ی از راه مادران باشد • خاک شو زیر پای او که بهشت
در قدمگاه مادران باشد الثامنة والثلثون البلاء موکل بالمنطق
هر که شد مبتلا به بدگویی • ببلای عجب گرفتار است • هر بلایی که میرسد بکسی
بیشتر از ممر گفتار است التاسعة والثلثون النظرة سهم مسموم
من سهام ابلیس • دیدن زلف و خال نامحرم • دانه کید و دام تلبیس است
سر نظر ناوکیست زهر آلود • که ز شست زهر آلود • که ز شست کمان ابلیس است
الاربعون لا یشبع امره من دون جاره • هر که در خطهٔ مسلمانی باشد از فقد دین گرامی
کی پسندد که خود بخسپد سیر • بنشیند گرسنه همسایه خاتمة تمت ترجمة هذه
الاربعین بتوفیق من هو خیر ناصر و معین سنه ست وثمانین وثمانمائه

متع الله بها کل فریق وفیه و الحمد لله علی الاتمام والصلوة والسلام
علی محمد و آله البررة الکرام   اربعینهای سالکان جامی
هست بهرهٔ وصول صدر قبول   بنود از فضل حق عجیب و غریب
که بدین اربعین رسی بوصول   م رساله طریقه خواجگان قدس الله تعالی
اسرارهم

از ان ملا جامی قدس الله سره العزیز در طریقهٔ حضرت خواجه بهاء الحق والدین المعروف بنقشبند قدس سره

باسمه سبحانه

ای سر رشتهٔ دولت ای برادر بکف آر   وین عمر گرامی بخسارت مگذار
دایم همه جا با همه کس در همه کار   می دار نهفته چشم دل جانب یار

خواجه بهاء الحق والدین المعروف بنقشبند قدس الله تعالی سره

بدان اسعدک الله عنک و ابقاک به که حاصل طریقهٔ حضرت خواجهٔ
بزرگوار و خلفاء ایشان قدس الله تعالی اسرارهم بعد از تصحیح
عقیده و تطبیق آن بعقاید سلف صالح رضوان الله علیهم اجمعین و
اتیان باعمال صالحه و اتباع سنن ماثوره و اجتناب از محظورات
و مکروهات دوام حضور است مع الحق سبحانه علی مر الاوقات
من غیر فترة و تشتت عزیمة و این حضور را چون ملکه نفس
و ملک وی شود مشاهده خوانند و طریق وصول بدین دولت برسه
گونه است   طریق ذکر است که بحضور قلب کلمهٔ طیبهٔ لا اله الا الله
را تکرار کند و در طرف نفی جمیع محدثات را بنظر عدم و فنا مطالعه کند
و در اطراف اثبات وجود معبود بحق را بسر قدم و بقا مشاهده نماید
و در وقت تکرار کلمه زبان را بکام چسپاند و بدل صنوبری که متعلق

دل حقیقی است متوجه گردد و نفس خود را درون کشد و بقوت تمام بگوید
بر وجهی که اثر آن بدل رسد و از ان متأثر گردد بی آنکه اثر آن بر ظاهر وی
پیدا آید که اگر کسی بغرض پهلوی او نشسته باشد می باید که از آن آگاه
نشود و جمیع اوقات را مستغرق این ذکر گرداند و بهیچ شغل از ان باز
نماند چه در رفتن و آمدن و چه در گفتن و شنیدن و چه در خفتن و خاستن
واگر بواسطهٔ بعضی اشتغال درین تکرار فتوری واقع شود می باید که چشم
دل وی بآن باشد و بالکلیه از ان غافل نگردد و اگر پیش از صبح در تکرار
این کلمه مبالغه بیشتر کند امیدست که برکت آن بتمام روز برسد و همچنین
پیش از خواب کردن اگر دران معنی مبالغه نماید امید است که برکت
آن بتمام شب برسد و شک نیست که چون برین تکرار مواظبت نماید در
بعضی اوقات ویرا کیفیت بیخودی و بی شعوری که مقدمهٔ جذبه است
حاصل خواهد آمد می باید که خود را بآن کیفیت دهد و آن مقدار که تواند آنرا
نگاه دارد و چون آن کیفیت روی در نقصان آرد بتکرار باز آید و چون
این معنی مرةً بعد اخری بحصول پیوندد امید است که ویرا ملکه حاصل
شود که اگر چه در کون و مکان نیست عیان جز یک نور ظاهر شده آن نور
بانواع ظهور حق نور و تنوع ظهورش عالم توحید همین است و دگر وهم و غرور
کیفیت بالفعل حال وی نباشد و حال وی مندرج در علم گردد اما هر گاه
که خواهد باندک توجهی بآن حال متحقق تواند گشت و حبس نفس را اگر
مزاج بآن وفا کند که در یک نفس دون سه بار یا پنج بار یا هفت بار
بآن مقدار که تواند کلمه را تکرار کند در نفی خواطر و حصول کیفیت بیخودی
مدخل تمام است و وجدان حلاوات عظیمه بران مترتب دوم طریقه

توجه و مرا

توجه و مراقبه است که آن معنی بی چون و چگونه را که از اسم مبارک الله
مفهوم می گردد بی توسط عبارت عربی و عبری و فارسی و غیر آن ملاحظه
نماید و آن معنی را نگاه داشته بجمیع مدارک و قوی متوجه قلب صنوبری
گردد و برین معنی مداومت نماید و در نگاه داشتن کند تا آن زمان که کلفت — آن تکلف هم
از میان برخیزد و چون این معنی پیش از تصرف جذبه در وجود سالک
تعذری تمام دارد می شاید که معنی مقصود را بصورت نوریه
بسیط محیط بجمیع موجودات علمی و عینی در برابر بصیرت بدارد و با آن بجمیع
قوی و مدارک متوجه قلب صنوبری گردد تا آن زمان که آن صورت از
میان برخیزد و مقصود بر آن مترتب گردد سیوم طریقهٔ رابطه است
به پیری پیر پرور که بمقام مشاهده رسیده باشد و تجلیات ذاتیه
متحقق گشته دیدار وی بمقتضای هم الذین اذا رأوا ذکر الله فایدهٔ ذکر
دهد و صحبت وی بموجب هم جلساء الله نتیجهٔ صحبت مذکور دهد پس چون
دولت دیدار و صحبت چنین عزیزی دست دهد و اثر آنرا در خود بیابد
چندانکه تواند آنرا نگاه دارد و اگر دران معنی فتوری واقع شود باز بصحبت
وی مراجعت نماید تا برکت وی آن معنی پرتو اندازد و همچنین مرةً بعد
اخری تا آن زمان که آن کیفیت ملکهٔ وی گردد و اگر خدایکه آن عزیز
غایب باشد صورت ویرا در خیال گرفته بجمیع قوای ظاهری و باطنی متوجه
قلب صنوبری گردد و هر خاطری که در آید نفی کند تا آن کیفیت غیبت و بیخودی
روی نماید و تکرار این معامله ملکه گردد و هیچ طریق ازین اقرب نیست
بسیار باشد که چون مرید را قابلیت آن باشد که پیر در وی تصرف کند
در اول صحبت ویرا بمرتبهٔ مشاهده رساند و چون دریافت صحبت چنین

عزیزی درین روزگار اعزّ من الکبریت الاحمر است می باید که بیکی ازان
دو طریقه که پیشتر مذکور شد اشتغال نماید و از بیان این طرق ثلثه
معلوم شد که توجّه بقلب صنوبری که در عرف این طایفه آنرا وقوف قلبی
خوانند در جمیع اوقات ضروریست و حضرت خواجه بزرگ قدس سرّه
آنرا از لوازم می شمرده اند و من اسرار الحضرة المولویة بیت
مانند مرغی باش هان بر بیضهٔ دل پاسبان کز بیضهٔ دل زایدت مستی و ذوق و قهقهه
و ایضاً منها رو بر در دل نشین کان دلبر خرگاهی وقت سحری آید یا نیم شبی آید
و امّا وقوف زمانی که عبارت از محاسبهٔ اوقاتست که بتفرقه می گذرد
یا بجمعیّت و همچنین وقوف عددی که بملاحظهٔ عدد ذکر است که نتیجه میدهد
یا نی لازم نیست و می شاید که در اثنای یکی ازین طرق ثلثه انوار
و واقعات روی نمودن گیرد می باید که ازان اعراض نموده بمقصود
حقیقی اشتغال نماید و از سخنان حضرت خواجه است قدس سره
که واقعه علامت قبول طاعت است و پس از واقعه حاصلی نیست فرد
چو غلام آفتابم همه ز آفتاب گویم نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم
می باید که چون حق سبحانه و تعالی توفیق اشتغال باین طریقه رفیق
دولتمندی کرده اند خود را بآن مشهور نسازد و علم نکرده اند و بقدر امکان
در اخفاء آن کوشد و از محرم و نامحرم پنهان دارد از حضرت خواجه بزرگ قدس سره
پرسیدند که بنای طریقهٔ شما بر چیست فرمودند که خلوت در انجمن بظاهر
با خلق و بباطن با حق سبحانه مصراع از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش
اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان و بعضی ازین طایفه گفته اند
که لطیف ترین حجابی این طریقه را صورت افاده و استفاده است

اطوار

که ارباب

که ارباب علم را می باشد می باید که طریقهٔ خود را بان مستور سازند و از نظر خلق
دور اندازند چنان معلوم شد که کتب مطوّله متداوله طلب داشته
شده است از انجا میل ایشان بتحصیل و تکمیل علوم معلوم می شود نمی
توان گفت که تحصیل علوم ممکن آیا می باید که بر وجهی باشد که از مقصود
حقیقی مانع نیاید و از توجّه خاطر بآن جانب غافل نگرداند که در نفس
آخر که ناصیهٔ ملک الموت ظاهر گردد همه علوم و معارف مکتسبه از یکدیگر
فرو خواهد ریخت و آنچه باقی ماند جز تحقیق بسرّ وحدت و محبت
مطلوب حقیقی که با حقیقت انسانیّه متحد شده باشد نخواهد بود
حکایت درویشی را گفتند فلان که مغرور بکمالات و همیّهٔ خود میگوید
که مرا هیچ مرده و زنده احتیاج نمانده است آن درویش گفت سبحان الله
این چه غلظت طبع و کثافت حجابست و عدم تنبه بمرضی مزمن که بسهولت
صورتی از صور معالجات آن آنست که محاسن و سبلت را که عمر در آن
و آرایش آن گذرانیده بمقراض اعراض از عرض و جاه بمرتبهٔ ابرو
رساند و عمامهٔ کبیر را که صورت بار هستی است بر گردن خود نهاده
بر روس کنیزکان و بیوه زنان قسمت نماید و ثیاب فاخره را بکار
خانهٔ مخنثان فرستد و ژنده در پوشد و سر برهنه زنبیلی گردکان در
گردن کرده محلّها و بازارها گردد و آنرا از مزد دست کودکان کرده اند تا بضرب
سیلی آن هستی را از سر وی بیرون برند باشد که ضخامت حمل هستی
وی کاهش و گدازش یابد و بصلاحیت دخول در سمّ الخیاط و حدیث
حقیقت فقر متحقق گردد و با وجود این همه روی مذلت بر خاک عجز و نیاز
نهد و از ظلمت هستی و رعونت خود پرستی پناه جوید شاید که حق سبحانه

بعنایت بی علت خود ازین حجاب کثیف غلیظش خلاصی و مناصی ارزانی
دارد چه می تواند بود که ازین معامله حجاب رعونتی زاینده شود که
از اول کثیف تر باشد دیگر می باید که از صحبت اضداد اجتناب نماید
تخصیص از صحبت جماعتی که از نور ایمان دور و بظلمات طبیعت مسرور
دعوی قبض دهی و نور بخشی کنند و در لباس فقر و ادعاء علم صناعت
عمر در کذابی و ضرابی و قلابی گذرانند اعاذنا الله و جمیع المسلمین من صحبت
عقایدهم و شر مکایدهم و آین رباعی بیکی از خلفاء سلسله خواجگان
منسوبست قدس الله تعالی سره با هر که نشستی و نشد جمع دلت
وز تو نرمید زحمت آب و کلت زنهار ز صحبتش گریزان می باش
ورنی نکند روح عزیزان بحلت گفتن و نوشتن امثال این سخنان
نه طریقه این فقیر بود اما چون از انجانب رایحه اخلاصی بمشام
ذوق رسید باعث بر تقریر و تحریر این معانی شد
با این همه بیحاصلی و هیچکسی درمانده بنارسایی و بوالهوسی
دادیم نشان زگنج مقصود ترا گر ما نرسیدیم تو شاید برسی
حق سبحانه و تعالی همکنان را از انچه نشاید نگاه دارد و از انچه
نباید در پناه جمله شر خواص و شر عوام گفته شد و السلام و الاکرام

تمت

ترجمه حدیث واحد باسمه سبحانه

من طلب الزمن البار فهو مشترک بالبار عشق دو بنی بر نتابد
فیلکا و وی ذات معشوق است و بس صفا و افعال
و آثار د انجاهی نیست اگر احیانا عاشق را بحکم طبع باکی

ازبهانپوند

ازبها پیوند افتد و باذات در صفت معشوق انبار کرداند غیرت
معشوقی زبان سیاست کشاده آوازه شرک وی در گوش
جهان و جهانیان انداز د هرچند بود نگار من مهر ابین وز عادت
وی دور بود شیوه کین در عشق شریک خود نخواهد کس را
لا یغفران یشرک به انیست این مذهب شیخ ابوالحسن الاشعری رحمه الله
الا ان افعال العباد الاختیاریة واقعة بقدرة الله تعالی وحدها ولیس لقدرتهم ما هر فیها بل الله سبحانه
اجری عادته بانه یوجد فی العبد قدرة و اختیارا فاذا لم یکن هناک مانع اوجد فیه فعله المقدور مقارنا لها فیکون
فعل العبد مخلوقا لله ابداعا و احداثا و مکسوبا للعبد و المراد بکسبه ایاه مقارنته لقدرته و ارادته من

باسمه سبحانه

هذه کلمات قدسیه موسومه بنثر اللالی منسوبه الی اعلی الاعالی
اسد الله الغالب علی بن ابی طالب کرم الله وجهه مسروده
علی حروف الهجاء و من الله سبحانه التوفیق و الیه الالتجاء
حرف الالف و فیه احدی عشر کلمه الاولی

اخوک من واساک فی الشده

ترجمه

هر که در سختی و نکون بختی کرد دار جاه و مال یار در تو
گرچه نبود ز مادر و پدرت نیست جز وی کسی برادر تو

الثانیه

اخوک من واساک بالنشب لا من ساواک بالنسب

ترجمه

ان برادر بود ترا که بمال با تو در بند یاوری باشد
نه کسی کو باصل پاک و نسب در مقام برابری باشد

الثالثة

ایمان المرء یعرف بایمانه

ترجمتها

نقد دین را بود محک سوگند   خواه سوگند راست خواه دروغ
نشود حال اختران روشن   جز بقدر کمال ونقص فروغ

الرابعة

اظهار النعمة من الشکر

ترجمتها

هر نکوئی که با تو منعم کرد   مدحت آینهٔ نکوئی اوست
آشکارا نمودن نعمت   از تفاصیل شکرگوئی اوست

الخامسة

ادب المرء خیر من ذهبه

ترجمتها

لوح احوال مرد قابل را   زیر این کارگاه زنگاری
بحروف ادب رقم کردن   به که تذهیب آن بزر داری

السادسة

ادّب صبالک تنفعهم

ترجمتها

به هنر دار قدر دستان را   تا بآن سربلندشان سازی
ادب آموز زیردستان را   تا بآن بهره‌مندشان سازی

السابعة

اداء الدین

اداء الدین من الدین

ترجمتها

ای که خواهی بآب علم و عمل   شست و شوی غبار شین از دین
دین خلق و خدای اداکن زود   زانکه باشد ادای دین از دین

الثامنة

احسن الی المسیئ تسده

ترجمتها

ای که از بدسگال خود بر سر   همه تیغ ستمگری یابی
تو بجای بدی نکوئی کن   تا بر او عزّ و سروری یابی

التاسعة

اخفاء الشداید من المروة

ترجمتها

هر غم و سختی که پیش آمد   بر خود آسان بگیر گفتن آن
بر کس آن را از آشکار مکن   کز مروت بود نهفتن آن

العاشرة

اخوان هذا الزمان جواسیس العیوب

ترجمتها

ای برادر همه‌ای اهل زمان   که بجانی ز دست لوستیان
همه جاسوس عیبها نیز اند   عزلتکم شو بجا بلوستیان

الحادیة عشرة

استراحة الناس فی الیاس

ترجمه‌ها

ای بخاک مذلت افکنده / بر در اهل جاه نطع امید
راحتی کش امید میداری / نه بهر دست خود بقطع امید

حرف الباء وفیه اثنی عشره کلمات الاولی

بَشِّر نَفسَکَ بالظَّفَرِ بعدَ الصبر

ترجمه‌ها

چون خدا در حصول مقصودی / صبر کردن کند ترا روزی
نفس خود را آن بشارت ده / که بود بعد صبر فیروزی

الثالثه

بَرَکَةُ المالِ فی اداءِ الزکوة

ترجمه‌ها

دست رد بر رخ فقیر منه / که پشیمان شوی ازین حرکت
بکن از مال خود ادای زکوت / کز زکاتست مال را برکت

الرابعه

بع الدنیا بالاخره تربح

ترجمه‌ها

چند خود را بجمع مال و منال / هدف ناوک حسود کنی
خوش بده هر چه داری از دنیا / بدل آخرت که سود کنی

الخامسه

بُکاءُ المرءِ من خشیة الله قرّ عینٍ

ترجمه‌ها

ای شده

ای شده تیره دیده دل تو / از عملهای نا پسندیده
آب مژگان تو ز ترس خدای / تیرگی را بشوید از دیده

السادسه

باکر تسعد

ترجمه‌ها

ای طلب کار شاهد مقصود / چند خسپی بعهد عادت چند
خواب بگذار و صبح خیزی کن / تا بوصلش شوی سعادتمند

السابعه

بَطنُ المرءِ عدوّه

ترجمه‌ها

بیشتر در دو عالم از شکمست / رنج و دردی که بر تن مردست
پس نکو گفت آن حکیم که گفت / شکم مرد دشمن مردست

الثامنه

بُکرةُ السبتِ والخمیسِ برکة

ترجمه‌ها

ای که باشد بکارهای بزرگ / دیده دولت تو روشن به
برکت بخش باشد اندر کار / اول پنجشنبه و شنبه

التاسعه

بلاء الانسان من اللسان

ترجمه‌ها

به که سازی زبان صورت بند / که زبان صورت زیان آمد

هرچه آید به سخن گو را بیشتر از سر زبان آید

العاشره

برکة العمر فی حسن العمل

ترجمه

آنچه از عمر میبر دبرکت ورزش شیوهٔ دل آزار بست
نیکویی کن که هر که را در عمر برکت مبنی از نکوکار یست

الحادیه عشره

برّک لا تبطله بالمنّه

ترجمه

جهد آن کن که از نکویی تو هرکه آید بر تو شاد رود
باد منت مفکن اندر سر که از ان نیکویی بباد رود

الثانیه عشره

بشاشة الوجه عطیة ثانیه

ترجمه

ای که مردم ترا براه خدای از عطیه مطیه دگرست
از پی آن گشاده رویی تو سائلان را عطیه دگرست

ببشاشت رخ تو

حرف التاء و فیه عشر کلمات الاولی

توکل علی الله یکفک

ترجمه

ای که از بهر کارسازی خویش میرسد رنجهای بسیارت
کار خود را بکارساز گذار تا شود ساخته همه کارت

الثانیه

تاخیر الاساء

تاخیر الاساءة من الاقبال

ترجمه

در حق هر که نیکی اندیشی به ز تاخیر باشد استعجال
لیک چون در بدی کنی تاخیر باشد از نیکبختی و اقبال

الثالثه

تدارک فی آخر العمر ما فاتک فی اوله

ترجمه

ای ز کسب معاصی افتاده در جوانی بمعرض آفات
سایه انداخت دولت پیری جهد کن در تدارک مافات

الرابعه

تکاسل المرء فی الصلوة من ضعف الایمان

ترجمه

آنکه سر تا بپا ز صحت تن غرقهٔ بحر فضل و احسانست
چون تکاسل کند بوقت نماز آن تکاسل ز ضعف ایمانست

الخامسه

تفاءل بالخیر تنله

ترجمه

هر کجا افتدت بدل کاری کز ره جست و جو بآن برسی
فال نیکو بگیر از اول کار تا بفال نکو بآن برسی

السادسه

تأکید المودة فی الحرمة

ترجمه

سلک صحبت ز انتظام افتد　　چون شود در میانه حرمت کم
حرمت دوستان نکه میدار　　تا شود عقد دوستی محکم

السابعة

تَزَاحُمُ الْاَیْدِیْ عَلَی الطَّعَامِ بَرَکَةٌ

ترجمه

در که خانه بر رخ مهمان　　بستن آر و ترا سوی درکات
دست بسیار کرد خوان طعام　　می فزاید طعام را برکات

الثامنة

تَغَافَلْ عَنِ الْمَکْرُوهِ تُوَقَّرْ

ترجمه

چند با یوسفان بجنک و جدال　　ظاهر اندر لباس کرک شوی
چشم پوشان ز خردهٔ خردان　　تا بچشم همه بزرک شوی

التاسعة

تَطَرَّفْ بِتَرْکِ الذُّنُوبِ

ترجمه

بو که کردد طفیل پاکانت　　پیشکاه قبول منزلگاه
طرفکی و ز روز مراتع نفس　　باشی بر یکطرف بترک کناه

العاشرة

تواضع المرءِ یُکرِمُه

ترجمه

هرزمین

شرح بیت خسرو دهلوی

باسمه سبحانه وتعالی

یا من لا رب غیره لا اله سواه وفقنا فی القول والعمل لما تحبه وترضاه   دل عشق ترا مرید
باد اهمه عمر   درد تو ناپدید باد اهمه عمر لطفی کردی ز مار رهاندی ما را الطاف تو بر مزید باد اهمه عمر
این کلمه چند است که بر حسب اشارت خدمت امارتمآب سیادت انتسابی خصه الله تعالی
بمزید التوجه لاجتناب جلاله وجذبه بجذبات العنایات الی مشاهدة جماله نوشته میشود در شرح
معنی بیتی که بر دل و زبان بعضی از اصحاب نطق و بیان گذرانیده اند و بگوش هوش ارباب
ذوق و وجدان رسانیده و آن اینست   ز دریای شهادت چون نهنگ لا برآرد هو
تیمم فرض گردد نوح را در وقت طوفانش   مراد بشهادت والله تعالی اعلم شهادت ان لا اله الا الله
است و تشبیه او بدریا بسبب کمال احاطه اوست بحق سبحانه اثباتا بما سوای او نفیا
و بهمه موجودات بلکه بهمه مفهومات درین دو منحصر وحمل شهادت را بر مقابل غیب اگرچه
درین مقام مستبعد مینماید وجهی هست بر آن تقدیر که بجای لفظ بر کلمه هو باشد و اشارت
بغیب هویت دارند و تشبیه کلمه لا بنهنگ بواسطه ابتلاع یعنی فرو بردن و ناچیز گردانیدن
ماسوای حق را سبحانه بنظر ذاکر   لا نهنگیست کاینات آشام   عرش تا فرش در کشیده بکام
هر کجا کرده آن نهنگ آهنگ   از من و ما نه بوی مانده نه رنگ   و چون تیمم بمقتضای فتیمموا
صعیدا طیبا متضمن معنی قصد و میل است بخاک بموجب خلقکم من تراب اصل نشوه
عنصر او مبنیست آن از میل بعدم اصلی و رجوع بوحدت حقیقی که مبدأ او و معاد همه است تعبیر
توان کرد و چون غالب بر نوح علی نبینا وعلیه الصلوه والسلام صفت تنزیه بود ذاکر را که در
استیلای نفی بر باطن او و تنزیه و تقدیس او مرتبه وحدت را از کثرت نوح توان گفت
و چون طوفان عبارتست از کثرت و اجتماع امطار و انهاری که از آسمان باریدن و از زمین
جوشیدن گرفته بود اثرا از کثرت احکام و آثاری که بعضی از اسماء صفات نازل میگردد
و بعضی از زمین استعداد و قابلیات حقایق ممکنات انفجار می پذیرد کنایت توان

داشت حاصل المعنی میگوید که چون ذاکر بر تکرار کلمه طیبه مداومت و ملازمت نماید و در طرف
نفی کثرت وجود حادث ماسوی را بنظر فنا مطالعه کند و در جانب اثبات وحدت
وجود قدیم حضرت حق را جل ذکره بنظر بقا مشاهده نماید یعنی نفی ماسوی چنان بر باطن او
استیلا یابد که طوفان غلبه کثرت حقیقت حقایق امکانیه و کثرت نسبیه اسمائیه الهیه
در نظر شهود او مضمحل و ناچیز نماید و نوح وار بواسطه تنزیه و تقدیس حقیقت وحدت از صور
کثرت رجوع او بعدم اصلی و وحدت حقیقی فرض و لازم شود   عرصه لا اله دریائیست
کش فزونی از دو کون نهایت   نیست در کارگاه کن فیکون   هیچ نقشی ز موج او بیرون
هر چه مفهوم گردد و مذکور   در حق و غیر حق بود محصور   هر دو را نیست ناقص و کامل
نفی و اثبات او بود شامل   لا که آمد نهنگ آن دریا   چون گشاید دهن نهنگ آسا
گرچه باشد ز کثرت اعیان   در فضای وجود صد طوفان   آنچنان در کشد بکام فنا
که نماند نمی از آن پیدا   سالکی اگر نوح نهاد   کرد تنزیه واحد از اعداد
فرض گردد تیمم آوردن   روی در خاک نیستی کردن   قصد کردن بمبدا و فطرت خویش
بازگشتن باصل وحدت خویش   و چون بجای لفظ بر کلمه هو باشد مراد بر آوردن هو
والله تعالی اعلم ظهور نور هویت و هستی حق سبحانه تواند بود زیرا که چون ذاکر صادق
چندگاه بر تکرار کلمه طیبه لا اله الا الله بمعنی نفی الوهیت از ماسوای حق سبحانه و اثبات
آن مر او را که توحید عوام است مواظبت نماید پرتو نور هویت و هستی حق سبحانه
برو تابد تا هویت همه اشیا از نظر تصرف او دور گرداند و جز هویت حق سبحانه
در دیده شهود او نماند معنی لا اله الا الله الا هو شود که توحید خواص است
چون کنی ورد خویش گه گاه   گفتن لا اله الا الله   پرتو نور حق ظهور کند
ظلمت هستی از تو دور کند   گرچه بود اول لا ز نفیت   نفی اشراک در الوهیت
زان بتوحید حق ره آوردی   دل ز شرک جلی تهی کردی   این دم از غیر نفی هستی کنی

محو اشراک در وجود کنی   با خدا در بلندی و پستی   کس نیابی شریک در هستی

لب کشاید نهنگ لا و بدم   دو جهان را کشد بکتم عدم   موج ما را برد تمام فرو

بر سر آرد ز قعر کو هر هو   مس چشم شهود تو مطلق   هیچ ناید بجز هویت حق

بشنود گوش جانت از هر سو   لا هو فی الوجود الا هو   ره دهندت بسر وحدت خاص

یابی از شرک خفیه خلاص   لا و هو هر دو نفی و اثباتند   نافی غیر و مثبت ذاتند

چند از غافلی و گمراهی   لا و هو ورد خود کن ای لاهی   تا دهد لا و هوت قوت و قوت

بر در تا سرادق لاهوت   بهوا و هوس دو دو نرسی   تا ز لا نگذری بهو نرسی

هو کنایت ز غیب ذات شناس   مکنش بر دگر ذوات قیاس   هیچ ذاتی بذات او نرسد

عقل کل در صفات او نرسد   ان چه مجد و بهاست سبحانه   وین چه عز و علاست سلطانه

این همه قدسیان قدوسی   گرگوی تو در زمین بوسی   دو جهان جلوه گاه وحدت تو

شهد الله گواه وحدت تو   هم مقر گفته با تو هم جاحد   لمن الملک لله الواحد

بر تو روی نشان همه سو   همه را رو بتست از همه رو   همه در راه راه میجویند

از غمت آه آه میگویند   مبتدی در ره تو مویه کنان   نعرهٔ اهدنا الصراط زنان

منتهی در سجود بین یدیک   گفته کیف الطریق رب الیک   راه بنما که طالب راهیم

ره بسوی تو از تو میخواهیم   قطع این ره براه پیمایی   کی توان تا تو راه ننمایی

جامی غم دوست را بعالم ندهی   با هر که نه اوست شرح آن غم ندهی

مرغ غم او بحیله ها بار ام

خاموش که مرغ رام را رم ندهی

م م م

ملا جامی

بسم الله الرحمن الرحیم

بهترین مفتاحی که بآن کنوز رموز ربانی گشایند و خوبترین وشاحی که بآن صدور دفاتر آرایند ثنای دانایی است که کلیات حقایق اسرار را نادرة بصورت نثر در مظاهر متفرقه عالم منتشر ساخت و تارة بلباس نظم در مجالی جمعیت بنی آدم منتظم گردانید

نظم

جهان مجموعه پر نظم و نثر است ⁂ که چون دانا کند آنرا تجسس
نیابد حرف صفات ذات اقدس ⁂ که نازل گشته از اوج تقدس
در اول منتشر بر لوح آفاق ⁂ بآخر منتظم در طی انفس

جلت عظمت ذاته و تعالت کبریاء صفاته و خاصترین وسیلتی که بآن در طاعت زنند و خالصترین فضیلتی که بآن بار امید بر درگاه شفاعت افکنند درود پیشوایی است که میدان بیان شرع را بالتزام وزن و قافیه که از لوازم شعر است بر خود تنگ نساخت و پرتو تیر اندیشه در تبلیغ احکام و تبیین حلال و حرام جز بر ساحت نثر نینداخت چه شعر مظنه کذب و زور است و آن از سیرت ناقد نافذ بصیرت دور

رباعیه

آنکه چشم عقل در سر عشق سردار کنار ⁂ کی روا باشد ز شعرش دیده در بستن و دوختن
وانکه چون صبح دوم صدقت بکیری کی سزد ⁂ چون نخستین صبح لاف شمع دروغ افروختن

صلی الله علیه و علی آله و اصحابه ما رسخ فی علومه و احواله و آدابه

اما بعد نموده می آید که این فقیر مستهام و اسیر حبالات خیالات و اوهام بسبب بی توفیقی مقتضی باعراض از مطلوب حقیقی در همه حال چون گوی سرگردان میدان گفت و گوی بوده و از ضرب صولجان فکرت ثبات و روی فرسوده چون فلک دوار و چون کواکب سیار نه در دو وقتش در یک مرحله مقام و نه در دو روزش در یک مرتبه آرام مع قلب متقلب بین الاحزان و الافراح کریشة فی فلاة یقلبها الریاح و خاطر منحط فی مهاوی الامانی و الآمال کصخرة حطها السیل من قلل الجبال

نظم

سرگشته همچو گوی بود زانکه مرد مشتی ⁂ در خم صولجان فلک حال دیگر ست
تمکین چه ممکن است ز کشتی شکسته ⁂ کافتاده در تموج این بحر اخضر است

لاجرم بنا بر بنای این احوال منجر تبقلب در اقوال اسالیب سخنش متنوع افتاده است و آفاقین کلامش متکثر گاه بنان خط نگار را مجنون وار بر نی سوار کرده سر ببیابان بی پایان نثر در داده

قطعه

نه از میزان نظمش پای در سنگ ⁂ نه از فکر قوافی ره برو تنگ
بهر سو رفته داد نثر داده ⁂ بهر جا خواسته خشتک ایستاده

وگاه باد پای نفیس الکلام وزن در کام و شکال قافیه بر پای در تنگنای اقسام شعر و اصناف نظم برفتار آورده

نظم

گهی بحمد و درود و مدیح و عظ و حکم ⁂ گرفته پیش سنظم قصیده راه دراز
گهی بوصف غزالان شوخ چشم شده ⁂ ببزم عشق جگر خستگان غزل پرداز
گهی ز فرد و رباعی و قطعه پیموده ⁂ بکام حسن و بلاغت طریقه ایجاز
گهی ز پرده مثنای مثنوی کرده

ترانهای خوش و لحنهای دلکش ساز ∴ و بالجمله چون بمقتضای آنچه
مذکور شد نسخهٔ چند بظهور پیوست بعضی از قبیل نثر از مطولات
مبسوط و مختصرات مضبوط و بعضی از مقولهٔ نظم چون دیوان اول
و ثانی و ثالث از قصاید و غزلیات و غیر آن و چون مثنویات بعقد
که بهفت اورنگ ملقب شده است و هر یک از اینها اگرچه جدا جدا منظر
ناقدان بصیر و مبصران خبیر رسیده و سمت قبول یافته شک نیست که هیأت
اجتماعی مرکبات را حالتی هست که در صورت افتراق مفردات آن نیست
چه حسن و جمال که بروح منفوخ در قالب تناسب معرّف می‌گردد در حقیقت
جز ظهور معنی وحدت در صورت کثرت نیست لاجرم درین ولا چنان
در خاطر آمد که مجموعه مرتب شود که مرآت جمال وحدت آن کثرات
و آینهٔ کمال جمعیت آن متفرقات باشد و چون برین معنی اقدام
نموده شد و بتوفیق الله سبحانه باتمام رسید بمعرض عرض
فاضلان منصف و منصفان بفضل متصف رسانیده
می‌شود امید است که از شرف قبول آن سربلندان بهره
مند گردد و از سایهٔ اقبال آن بهره مندان سربلند رباعیه

گرچه نامد ستوده کاری از من ∴ گردون نگرفت اعتباری از من
بستم نقشی که چون نمانم ماند ∴ بر لوح زمانه یادگاری از من

و وجه تنسیق دواوین فهرست این مجموع و سررشتهٔ نهادن تفاصیل
این مجمل بشبکهٔ اصطیاد و انقیاد و در سلک آید از ملاحظهٔ
صورت این جدول و من الله التوفیق
و علیه المعوّل

تفسیر	شواهد النبوة ۲	نفحات الانس ۳
نقد النصوص	رسالهٔ طریقهٔ خواجگان	اشعة اللمعات
شرح فصوص	لوامع	شرح بعض ابیات تائیهٔ فارضیه
شرح رباعیات	لوایح	شرح بیتین از مثنوی مولوی
شرح بیت خسرو دهلوی	شرح حدیث ابی رزین عقیلی	سخنان خواجه پارسا
ترجمهٔ اربعین حدیث ۱۷	ترجمهٔ حدیث واحد ۱۸	ترجمهٔ بعضی از نثر اللآلی
رسالهٔ تحقیق مذهب صوفی و متکلم و حکیم	رساله فی الوجود ۲۱	رسالهٔ مناسک حج ۲۲
هفت اورنگ مشتمل بر هفت کتاب ۲۳	کتاب اول سلسلة الذهب	ثانی سلامان و ابسال
ثالث تحفة الاحرار ۲۶	رابع سبحة الابرار ۲۷	خامس یوسف و زلیخا
سادس لیلی و مجنون	سابع خردنامهٔ اسکندری	دیوان اول

شرح قصیدهٔ میمیهٔ فارضیه

شرح وضعیه

دیوان ثانی	دیوان ثالث	بهارستان ٣٦
رسالهٔ کبیر در معما	رسالهٔ متوسط	رسالهٔ صغیر
رسالهٔ منظومهٔ صغیر	رسالهٔ عروض ١٥	رسالهٔ قافیه ١٦
رسالهٔ موسیقی ١٥	رسالهٔ منشآت ١٩	شرح کافیه ٤٣
	صرف منظوم و منثور	

تم

خطبهٔ دیوانها

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد از تیمّن بادای ثنای جمیلی جلیل که باعث غزل سرائی قافیه سنجان نغز گفتار بر حسن خوبان و جمال محبوبان گرد انند و اگرنه جز مطالعهٔ طوالع حسن و جمال او نیست و داعی بقصیده پردازی شاعران مدحت گزار بر جاه شاهان و جلال گیتی پناهان اگر نه اند و اگرنه جز مشاهدهٔ شواهد جاه و جلال او نی ؛ رباعی ؛

گر نه جمالش نشدی رهزن عاشق ؛ در وصف غزالان غزل خوش که سرودی

ور نعت جلالش نشدی رهبر مادح ؛ شاهان جهان را بمدایح که ستودی

و پس از تبرک بافشاء درود حبیبی واجب الترحیب که هم مطلع دیوان نبوّت وصف کمال اوست که کنت نبیّا و آدم بین الماء والطین و هم مقطع داستان رسالت نعت جلال او که ولکن رسول الله وخاتم النبین قطعه نظم بدیع سلک جهان خوش قصیده ایست

بیت القصیده نعت جلال محمدست ؛ هر کس که در جهان بود او راز بان صدق

ممدوح او محمد و آل محمد است ؛ علیه و علی آله العظام الاطهار واصحابه الکرام الاخیار شرایف الصلوات وکرایم التحیات ٥ نموده می آید که چون این کمینه بحسب فطرت اصلی و قابلیت جبلّی هدف سهام احکام خجسته فرجام صفت کلام افتاده بود و صدف جواهر اسرار اسم بزرگوار المتکلم آمده هرگز نتوانست که

اوقات خود را بالکلیه از ابداع نظمی یا اختراع نثری فارغ یابد وخالی
گرداند لاجرم از توالی اعوام وشهور وتمادی اعصار ودهور
رسایل وکتب متعدده از منثورات ودفاتر متنوعه از مثنویات
ودواوین متفرقه از قصاید وغزلیات جمع آمده بود ودرین ولا
که از تاریخ هجرت نبویه تا تکمیل مایه تاسعه سه سال بیش باقی نمانده
است محب ومعتقد درویشان بلکه محبوب ومعتقد ایشان
آن تافته دی بردل اورنونه دیر عز راز فرد احه جای دی بلکه یر یر
نظام الملة والدین علی شیر الذی هو مستغنی باسمه العالی عن
المبالغة فی الالقاب فنعرض بالاشتغال بالدعاء عن مزاوله
الاطناب وفقه الله لما یحبه ویرضاه وجعل اخراه خیرا من اولاه
همت شریف بآن آورده است که دواوین قصاید وغزلیات
را که عدد آن بسه رسیده است در یک جلد فراهم آورد وچون
سه مغز بسته در یک پوست بپرورد وازین فقیر استدعای
آن کرد که هر یک باسمی خاص همت اختصاص گیرد واز وصمت
ابهام واشتراک صورت استخلاص پذیرد لاجرم بملاحظه اوقات
وقوعشان دیوان اول که در اوان جوانی واوایل زمان آمال وامانی
بوقوع پیوسته بفاتحة الشباب التسام می یابد ودیوان ثانی که در
اواسط عقود ایام زندگانی انتظام یافته بواسطة العقد نامزد می
شود ودیوان ثالث که در اواخر حیوة آغاز ترتیب آن شده است
بخاتمة الحیوة موسوم می گردد وامیدواری بکرم حضرت پروردگاری
عزشانه واثق است که نام همه عزیزان بصوایح اعمال ولطایف

اقوال بر صفحات روزگار بماند وآنرا واسطه دعای خیر ووسیله
سعادت آخرت داند بیت هر گز مکناد این فلک پر شتلم
نام ما را از نامه هستی کم : زیرا که بقای آن پس از مرگ نخست
گویند حکیمان که حیاتیست دوم : والله تعالی یقول الحق ویهدی
السبیل وهو سبحانه حسبنا ونعم الوکیل

الدیوان الاول المسمی بفاتحة الشباب شرفه الله
تعالی بقبول قلوب ذوی الالباب

الدیوان الثانی الموسوم بواسطة العقد
عصمه الله سبحانه عن مطاعن اهل الحسد والحقد

الدیوان الثالث المتسم بخاتمة الحیوة
جعله الله سبحانه وسیلة النجاح وذریعة النجاة

خطبه هفتورنگ

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد الربّ جلیل من عبدٍ ذلیل وسلاماً علی حبیبٍ فایقٍ من محبٍّ صادقٍ وعلی صحبه وآله المهتدین بنور جماله اما بعد این هفت مثنویست

که چون هفت آسمان ∴ شد در زمین بلند از ان نایه سخن

در ذیل ذکر سبع سموات اشارتی است ∴ پنهان بسوی شان

ومن الارض مثلهن ∴ وچون این مثنویات هفتگانه بمنزلهٔ هفت

برادرند که از پشت پدر خامه وواسطی نهاد وشکم مادر دوات

چینی نژاد بسعادت ولادت رسیده اند واز مطمورهٔ غیب

متاع ظهور بمعمورهٔ شهادت کشیده می شاید که بهفتورنگ که

در لغة فرس قدیم عبارتست از هفت برادران که هفت کوکب اند

در جهة شمال ظاهر وبر حوالی قطب شمالی دایر نامزد می شوند

این هفت سفینه در سخن یک رنگ اند ∴ وین هفت خزینه در گهر هم سنگ اند

چون هفت برادران برین چرخ بلند ∴ نامی شده بر زمین بهفتورنگ اند

مثنوی اول از مزاحفات بحر خفیف است فاعلاتن مفاعلن فعلان

وبرین وزن است حدیقهٔ حکیم سنائی وهفت پیکر شیخ

نظامی وجام جم شیخ اوحدی رحمهم الله تعالی مثنوی دوم قصهٔ

سلامان وابسالست ووزن آن از مزاحفات رمل مسدس است

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن وبرین وزن است منطق الطیر شیخ

که کتاب سلسلة الذهب است وزن آن هم

فرید الدین عطار ومثنوی مولانا جلال الدین رومی قدس سره مثنوی سیم

تحفة الاحرار است ووزن آن از مزاحفات بحر سریع است

مستفعلن مفتعلن فاعلن وبرین وزن است مخزن الاسرار شیخ

نظامی وآنچه استادان در جواب آن گفته اند چون خسرو دهلوی

وخواجوی کرمانی وغیرهما مثنوی چهارم سبحة الابرار است

ووزن آن نیز از مزاحفات رمل مسدس است فاعلاتن فعلاتن

فعلن واستادان برین وزن مثنوی نگفته اند مگر خسرو دهلوی

که در کتاب نه سپهر برین وزن چند بیتی گفته است واین وزنی

بغایت لطیف ومطبوع است مثنوی پنجم یوسف وزلیخاست

ووزن آن از مزاحفات بحر هزج مسدس است مفاعیلن مفاعیلن

فعولن وبرین وزنست خسرو وشیرین شیخ نظامی واستادان

برین وزن در جواب وی مثنویات بسیار گفته اند مثنوی ششم

لیلی ومجنونست ووزن آن نیز از مزاحفات هزج مسدس است

مفعول مفاعلن فعولن واستادان را برین وزن مثنویات

بسیار است وخاقانی نیز برین وزن مثنوی دارد تحفة العراقین

نام مثنوی هفتم خردنامهٔ اسکندریست ووزن آن از مزا

حفات بحر متقارب مثمن است مفعولن فعولن فعولن فعول

وبرین وزن است شاهنامهٔ فردوسی واسکندرنامهٔ نظامی

وبوستان شیخ سعدی وفراق نامهٔ سلمان رحمهم الله تعالی

اینست مثنویات سبع که درین مجموعه مرتب شده است وهفتو

رنگ ملقب گشته درحاجیان عجم هفتورنگ ∴ در حرم کوشیدی اکبرنه

فعولن م

فصحای عرب چو سبعیات ∴ الّا در کعبه اشتی در آویزند ∴ و پوشیده
نباشد که اکثر ایراد مثنوی در بیان قصص و حکایات و امور طویل
الذیل که غزل و قصیده را در آن گنجائی آن نیست و قوع می یابد پس
می باید که آن بر وزنی واقع شود که در و خفّتی و عذوبتی که موجب قبول
طبع گردد باشد تا کثرت تکرار و رود آن بر اسماع مستمعان بملالت
نکشد و بسآمت نینجامد و بر صاحب طبع سلیم که تتبّع دواوین
شعرای عجم کرده باشد یا مطالعهٔ کتب عروض مشتمل بر اصول
و فروع بحور اشعار ایشان نموده روشن خواهد بود که غیر
ازین اوزان وزنی دیگر نیست که بدین مثابه جامع باشد میان
فضیلتین خفّت و عذوبت و آنکه امیر خسرو در کتاب نه سپهر
دو وزن دیگر برین هفت فزوده است یکی بحر متقارب مثمّن
هر مصرع چهار بار فعولن چنانکه ع بدین مثنویات سبع ار بدانی
شود منکشف سرّ سبع المثانی ∴ و دیگری بحر سریع مسدّس
هر مصراع سه بار مفتعلن چنانکه ع آمد این هفت گل تازه تر
تازه کن رونق گلزار هنر ∴ سلامت طبع بآن حاکم است که

از اوّل فضیلت خفّت منتفی است
واز ثانی فضیلت عذوبت مفقود

والله سبحانه هو البرّ الودود

تمت

م م
م

ابن الفارض

شرح بعض ابیات تائیهٔ فارضیه (لملا جامی)

بسم الله الرحمن الرحیم

پاکا خداوندی که صفحات کاینات نامهٔ سپاس و ستایش اوست
وصحیفهٔ مکونات نسخهٔ بخشش و بخشایش او بزبان هر ستاینده
حامد اوست و در لباس هر ستوده محمود او و در دیدهٔ هر ناظر
شاهد اوست و در صورت هر منظور مشهود او ذات متعالی
صفاتش در مقر عزت یگانه و افعال مبنی بر کمالش در مستقر
حکمت بی علت و بهانه نه ذاتش را از تعدد صفات شائبهٔ
تکثر و نه صفاتش را از تجدد افعال عارضهٔ تغیر فسبحانه ثم سبحانه
ما اعلی شانه و ما اجلی برهانه و شرایف تحیات از اشرف صفات
واکمل تجلیات ورود یافته نثار روح اقدس و قلب مقدس
سروری که دایرهٔ نبوتش را نقطهٔ نخستین کنت نبیا و آدم
بین الماء والطین بوده و خاتم رسالتش را نقش نگین ولکن
رسول الله وخاتم النبیین آمده صلواة الله وسلامه علیه وعلی
آله وارقی علومه ومقاماته واحواله اما بعد نموده می آید که چون
درین فرصت این کمینهٔ بی بضاعت را مطالعهٔ قصیدهٔ تائیهٔ فارضیه
موسومه بنظم الدر لله در ناظمها اتفاق افتاد و بقدر قوت
واستطاعت استفادهٔ معانی و حقایق از شروح عربی و
فارسی آن دست داد در خاطر فاتر چنان آمد که شرحی جمع
کرده شود مشتمل بر مجرد حل لغات و بیان حاصل المعنی بعبارت

فارسی که

فارسی که فایده اش ظاهرست و عام و ترجمهٔ آن بوزن رباعی که کلامی است
مختصر و تمام و چون بیتی چند معدود بطریق معهود مشروح گشت
مناسب بلکه واجب چنان نمود که بمیزان طبع سلیم و معیار ذهن
مستقیم اجلهٔ احباب و اعزهٔ اصحاب سنجیده شود اگر چنانک
بر محک قبول ایشان صحیح العیار آمد امید است بعد توفیق الله سبحانه
که باتمام انجامد و الا ع هر نکته که لایق ارباب ذوق نیست
ناگفتنش نزد خرد به ز گفتنش ع هر گوهری که همچو صدف بی خطر بود
نادان کسی که رنج کشد بهر سفتنش ؛ سقتنی حمیا الحب راحة مقلتی
وکاسی محیا من عن الحسن جلت حمیا الکاس اول سورتها
والراحة الکف والمحیا الوجه جلت ارتفعت مراد بحمیا حب محبت
ذاتی است و چون نمی شاید که ظهور این معنی بواسطهٔ مشاهدهٔ
جمال مطلق در مظاهر کونی حسی صورت بندد حوالت آن بآلت
بصر کرد و مراد بمحیا ظاهر وجودست بوحدته الحقیقیة که جمال
مطلق و وجه حق است و دوام و بقا لازم ذاتی او و مراد بمو
صول مع صلته ذات حق است عز و علا من حیث الاطلاق
یعنی حقیقت وجود من غیر اعتبار تقییده بشیء من التعینات
و لهذا احسن را که مبنی از کثرتست و بعالم ارواح و اشباح مقید
از وی نفی فرمود میگوید که ساقی من در نوشیدن شراب
محبت نظر من بود و جام من روی دلارامی که ذات متعالی صفاتش
از نسبت که ملایمت اوصاف و اخلاق یا مناسبت اجزا و اعضاست
مقدس و معلاست ع دارم سر امروز خماری که مرسی

شادم بغم روی نگاری که مپرس ؛ وآدست می عشق مرا ساقی جم
از ساغر دور رخ یاری که مپرس ؛ فادهمت صحبی ان شرب شرابهم
به شر شری امتشانی بنظرة ؛ الصحب اسم جمع الصاحب
وشر علی البناء للمفعول بمعنی فرح والانتشاء السکر مراد بصحب
جماعتی اند از اهل طریق که صاحب کشف وشهود حری اند و در
عشق بمظاهر کونی وصور حسی مقید نه طایفه که بمقام نفس فرود
آمده اند و در اسفل السافلین طبیعت مانده نعوذ بالله من الخذلان
میگوید یکبار افکندم حریفان میکدهٔ عشق صورت را که سروری
که بهر او مستی شراب محبت که از دست ساقی نظر نوشی
کرده ام حاصل آمده بمجرد تجرع جام ایشان و تمتع بجمال دلارام ایشان
بنت
من هست تو و ایشان بگمان مانده که من ؛ زان می شده ام مست که ایشان هستند
ندانستند که من حسن مقید را آینه جمال مطلق ساخته ام و مظاهر
خلیفه را مجالی وجه حق شناخته چه در هر صورتی ظاهر اوست
وظهورش بمظهری وصورتی معتقد نه ؛ رباعیه
عارف که بکوچهٔ مغان پست بود ؛ فی چون دگران زجام می مست بود
هر چند که بدست رسد بادهٔ عشق ؛ زنهار گمان مبر که بدست بود
وبالحدق استغنیت عن قدحی ؛ ومن شمائلها لا من شمولی نشوتی
الشمائل جمع شمال بالکسر وهو الخلق والشمول بالفتح الخمر والنشوة
بالفتح السکر مراد بقدح صور حسیه است وبشمایل جمال ذات و
بشمول حسن صورت میگوید بچشم سر و دیده ظاهر که هریک مالا
مال رحیق مشاهده جمال مطلق است بی نیاز گشتم از قدح صورت

یاران [illegible] دل [illegible] مستم از وز باده عشق تو [illegible]

که پیمانه شراب جمال مقیدست وسبب مستی من مشاهدهٔ جمال آن ذات یگانه
است نه شهود حسن صورت ؛ بی. و بتو آرام ندارم پس ازین
جز لعل لبت کام ندارم پس ازین ؛ پر شد ز می جمال تو ساغر چشم
پروای می و جام ندارم پس ازین ؛ ففی حان شکری حان شکری لفتیة
بهم تم لی کتمی الهوی مع شهرتی ؛ حان الاول جمع حانة وحانة خمار
حانه
را گویند وقیل اصله حانة ترک الیاء للضرورة وحان الثانی
فعل من حان الامر یحین حینونة بمعنی جاء حینه والکتم الستر مراد بسکر
دهشت وحیرتی است که عاشق را بسبب مشاهده جمال معشوق
ناگاه حاصل آید ومراد بفتیه مبتدیان طریق محبت اند که وابسته
حسن وجمال صورت اند ومراد بهوی محبت ذاتی که سابقا مذکور شد
میگوید وقت آمده که در میکده مستی عشق جوانمردان طریقت
را که مبتدیان طریق محبت اند شکر گذارم زیرا که بسبب تقید عشق
ومعشوق ایشان اطلاق عشق و معشوق من با کمال اشتهار من
درین کار از نظر قبول اغیار پوشیده مانده چه همه کس عشق
مرا چون عشق ایشان دانست و هیچکس ادراک حقیقت ان نتوانست
جمعی که زغم دل پریشان دارند ؛ زین سخن دلان هست کیشان دارند
شکر ایشان را که عشق من پنهان ماند ؛ چون خلق مرا نیز از ایشان دارند
ولما انقضی صحوی تقاضیت وصلها ؛ ولم یغشنی فی بسطها قبض خشیة
الغشیان الاتیان مراد بصحو صحو اول است که بر حال سکر مقدم است
وتفرقهٔ محض است میگوید چون غلبات مستی عشق رفع حجاب هستی
وخود پرستی من کرد تقاضای وصال معشوق و مطالبت اتصال

اونمودم ودران مباسطت مطالبت بسیج انقباضی بجهت خوف
نایافت وصال ودهشتی بواسطهٔ حشمت وجلال او بمن راه یافت
معشوقه زد از میکده کلبانک تعال ؛ داد ازمی عشقم قدحی مالا مال
ازدرد سر خرد شدم فارغ بال ؛ برداشتم افغان تبقاضای وصال
واتبتها بابی ولم یک حاضرا رقیب بلاحظ تحلوه جلوة
الاثبات اظهار البث ای الحزن میکوید جون هشیاری من بمستی
کشید وبیکانکی بیکانکی انجامید زبان انبساط بکشادم وآنچه بمن
نازل شده بود از محنت محبت شرح دادم وحال آنکه درخلوتکاه
نابودن من که جلوه کاه حضرت معشوق بود هیچ بقیهٔ حظی که رقیب
وآن مانع مباسطت کردد واقع نبود خوش آنکه نشینم زرقیب آزاده
در دیده جمال یار وبرکف باده ؛ اوکوش رضا بسوی من بنهاده
من شرح غم ودرد جدایی داده ؛ وقلت وحالی بالصبابة شاهد
ووجدی بها ماح والفقد متبتنی ؛ هبی قبل الحب منی بقیة
اراک بها لی نظرة المتلفت ؛ الصبابة شدة الشوق وهبی
امر للمونث من وهب بقیة بقیة مراد لو جدیافتن باطن عاشق است
نور تجلی معشوق را وبفقد زوال میکوید در حالی که صورت حال من شاهد
کمال شوق من بود ویافت تجلی معشوق وجود مرا محو میکرد ونایافت
آن بوجودی آورد بلسان ذل وافتقار وزبان عجز وانکسار کفتم
پیش ازانکه هجوم عشق مرا ازمن بستاند وبقیهٔ وجودی که تماشای
جمال تو توانم کرد نماند مرا مجال آن ده وفرصت آن بخش که حسن
عالمکیرت را یک نظاره کنم وبرجمال بی نظیرت یک نظر افکنم جون نظر افکنم

جون نظرافکندن

جون نظر افکندن عاشقی که وداع معشوق کرده وفراق می سپرد
وبحسرتی هرچه تمامتر بازبس نکرده ؛ ای درجگرم زآتش شوقت شرری
نکذاشتهٔ ام ازخویشتن ندارم خبری ؛ زان پیش که ازمن نکذاری اثری
بکذار که افکنم برویت نظری ؛ ومنی علی سمع بلن ان منعت ان
اراک فمن قبلی لغیری لذت ؛ منی امر من من علیه یمن منة
احسن الیه ولذت ای طابت ؛ میکوید اکر چشم مرا شایستهٔ
دیدار خود نشناختی وبتماشای جمال خود شی روشن نساختی
باری کوش مرا تشریف خطاب خود ده وبجواب لن ترانی بنواز
منت نه که پیش ازمن غیر مرا این جواب خوش آمده است
واین واین خطاب دلکش افتاده وبآن حضرت موسی میخواهد
علی نبینا وعلیه من الصلوات افضلها ومن التحیات اتمها اکملها
بطور تجلی نوای ما به ناز ؛ موسی صفت آمدم بصد کونه نیاز
چشم من اکر مانده زدیدار تو باز ؛ کوشم بجواب لن ترانی بنواز
فعندی لسکری فاقة لافاقة ؛ لها کبدی لولا الهوی لم تفتت
الافاقة بهوش بازآمدن والتفتت پاره پاره شدن
میکوید بسی نزدیک من بسبب شدت غلبات بیخودی ومستی
احتیاج است که رجوع نمایم بمقام هشیاری وهستی باشد
که خلوت دل را ازشواغل بقایا وجود بالکلیه توانم پرداخت
ودیدهٔ حرمان رسیده را شایستهٔ دیدار تو توانم ساخت که اکرنه
هوای تماشای جمال وتمنای اکتساب اسباب وصال تو بودی
دل سرکشته وجکرخون آغشته درآرزوی هشیاری که مایهٔ تفرقه

دوری و موجب محرومی و مهجوری است پاره پاره گشتنی چون مست
شوم ببوییت ای عشوه فروش آرد مدد عشق تو ام باز بهوش
تا برگ وصال سازم انکه باشد ؛ که رخ بر خت بنا دکه دوش بدوش
ولو ان مابی بالجبال وکان طور سینا بها قبل التجلی لدکت الدک کسر الشئ
وتسویته بالارض میکوید اگر آنچه بمن فرود آمده است از شداید
الآلام و متصاعب اسقام بر جمله کوههای عالم بودی و حال انکه طور
سینا با آن منضم بودی با انکه سنگترین اجسام بزرگترین اجرام
سر آینه پیش از ظهور صدمت تجلی همه از یکدیگر ریزان گشتی و از احتمال
آن بار گران گریزان آمدی ؛ ای روی همه سوی تو من کل وجوه
ز اندوه تو خالی نه دل هیچ گروه ؛ در عشق تو میکشم غم کوه شکوه
کز صدمت آن ز هم فرو ریزد کوه ؛ بهوی عبرة نمت به وجوی نمت
به حرق ادواؤ بی اودت ؛ الجوی حرقة الباطن من حرارة
الوجد نمت من النمیمة ونمت مخففا من النمو و الادواء جمع
الداء اودی به اهلکه میکوید آنچه بمن فرود آمده است محنتی
است که اشک غماز و سرشک نمام و نمام خاص و عام را از آن
اعلام نموده اندوهی است سوزش افزای که سوزش روز
بروز افزونتر مرا تیغ آلام شکست ؛ بر چهره سرشک سرخ من پرده دریست
رازم بمیان مردم از وی سمر است ؛ دردا که ز درد پای درمان گشتست
سوزی که ز عشق تو مرا در جگر است ؛ فطوفان نوح عند نوحی کادمعی
وایقاد نیران الخلیل کلوعتی ؛ النوح گریستن بزاری و الایقاد
آتش افروختن و اللوعة الحرقة میکوید پس طوفان نوح که عرصهٔ

جهان را آب آن مالامال کرده بود از گریه من هنگام نوحه گریی
نشانه ایست و آتش افروختهٔ خلیل که روی زمین را تاب
آن میلا میل گرفته بود از آتش من در سوزش وگدازش چون زبانه
زین بیش آب و آتش نوح و خلیل ؛ بودند بر اشک و آه من گشته دلیل
آن ساخت چو اشک من زمین مالامال ؛ وین سوخت چو آه من جهان میلامیل
ولولا زفیری اغرقتنی ادمعی ؛ ولولا دموعی احرقتنی زفرتی
الزفیر و الزفرة الحرقة می گوید اگر نه آتش سینهٔ من مانع آب
دیده گشتی مرا سیل سرشک از سر گذشتی و اگر نه آب دیده
دفع آتش سینه کردی سوزش آن دود از من بر آوردی
خشک ار نشدی ز آتش دل چشم ترم ؛ از سیل مژه آب گذشتی ز سرم
آب ار نه نشاندی سیل مژه بر شررم ؛ از سوزش آن سوخته بودی جگرم
وحزنی ما یعقوب بث اقله ؛ وکل بلا ایوب بعض بلیتی
البث اظهار الحزن میکوید اندوه و محنت من بغایتی رسیده
که سر فراق دیدگان یعنی یعقوب علیه السلم کمترین حصهٔ از آن
بمضمون انما اشکو بثی و حزنی الی الله بیان کرده و بلا و معصیت
من بنهایتی انجامیده که سرور بلا رسیدگان یعنی ایوب علیه
السلم در کشیدن بعضی از آن ناله رب انی مسنی الضر برآورده
گر رنج من ایوب تصور کردی ؛ کی در زبان مسنی الضر کردی
یعقوب غم من از شنیدی حاشا ؛ کز یا اسفا گوش جهان پر کردی
و آخر ما لاقی الالی عشقوا الی ؛ الردی بعض ما لاقیت اول محنتی
الالی اسم موصول بمعنی الذین لا واحد له من لفظه و الردی

الهلاک میکوید بار بسی رنج و بلائی که سابقان طریق محبت را بوادی
هلاک بر کشیده بعضی از آنست از نخستین محنت و عنای که بمن در بد
ایت این راه خطرناک رسیده ∴ قومی که ز صدق همت و عزم درست
بر قامتشان قبای عشق آمد چست ∴ آن درد که گشت رازشان آخر کار
من در غم تو کشیده ام روز نخست ∴ فلو سمعت اذن الدلیل تأوّهی
لآلام اسقام بجسمی اضرّت ∴ لاذکره کربی اذی عیش ازمة
بمنقطعی رکب اذ العیس زمّت ∴ الاذکار بمعنی التذکیر والازمة
الشدة والعیس اصله الابل البیض تخالط بیاضها شیء من الشقرة
والمراد هیهنا الابل المطلق وزمت ای خطمت میکوید اگر آه و ناله من
از آلام شدائد هجران و اسقام نوایب حرمان که بتن تنهای
من رسیده بگوش دلیل راه و رهبر کاروان رسد هر آینه بیاد
دهد بدی حال و سختی عیش آن بازمانده کاروان که در میان
بیابان بی پایان بی زاد و توشه افتاده باشند دل بفراق نهاده
و تن بمرگ داده و رفیقان سفر شتران مهار کرده بود آغ ایستاده
گر پیش دلیل ره کنم ناله زار ∴ یاد آیدش از غمزده مانده زکار
افتاده میان بادیه خسته و خوار ∴ یار آن بود آغ اشتران کرده مهار
وقد برّح التبریح بی وابادنی ∴ وابدی الضنا منی خفی حقیقتی
برّح بهر رنج افکندش التبریح سختی دوستی والابادة الا
هلاک والابداء الاظهار والضنا النحول میکوید بتحقیق و یقین
سختی عشق و شدت شوق ویرانه دلم را منزل اقامت ساخته و
غمی نه آب و گلم را از نقد حیات و مایه زندگی پرداخته و کاهش تن

وکذارش

وکذارش بدن بغایتی رسیده که سر که در حقیقت روح و سویدای
دل پنهان بود از ظاهر بشره ادراک توان کرد و احساس توان
نمود تا ساخت غمت خانه ز آب و گل من ∴ شد خاک سر کوی عدم منزل من
از بس که حجاب تن شد از ضعف تنک ∴ از سینه عیان نمود سر دل من
فنادمت فی سکری النحول مراقبتی ∴ بجملة اسراری وتفصیل سیرتی
السیرة الطریقة والمذهب میکوید پس آشکارا کردم و ندیمان
در میان آوردم در مستی عشق و سکر محبت با مصاحبت لیل
و نهار خویش و مراقب احوال و اسرار خود شرح همه
رازهای نگفته و تفصیل مذهب و روش نهفته خود را تا دانست
که متعلق عشق کیست و مقصود من در نوشیدن این شراب چیست
و سبب این منادمه و موجب این مکالمه ضعف تن و نحافت
بدن بود چه در بیت سابق این مکالمه ضعف تن و نحافت بدن
بود چه در بیت سابق گذشت که این بغایتی رسیده بود که اسرار
باطن از ظاهر پی می نمود ∴ با هر که ندیم بزم عشقم سازد
بی رنج زبان دلم سخن پردازد ∴ زیرا که چنان شد از نحیفی تن من
کاسرار درون عکس برون اندازد ∴ ظهرت له معنی وذاتی بحیث لا ارا
ببلوی من جوی الحب ابلت ∴ اراد بالمعنی حدیث النفس و
بالذات الجسم والبلوی مبالغة البلاء والابلاء الاخلاق والا
هلاک میکوید ظهور من بر مراقب احوال و اسرار خویش از
از روی معنی و صفات بود نه از حیثیت حقیقت و ذات چه ذات
من از شدت بلای حرقت محبت چنان سوخته و گداخته بود و خند

سوده و فرسوده که دید مراقب را قدرت و قوت ادراک وزو
آن نمانده بود ❁ ازین بیش تنم بود دیگوی تو عیان ∴ و اندیشهٔ تو نهفته
در سینه چو جان ∴ بگداختم از سوز تو امروز چنان ∴ کاندیشه عیان شد
تن غم پیشه نهان ∴ فابدت ولم ینطق لسانی لسمعه ∴ هواجس نفسی
سرها عنه اخفت ∴ الهواجس جمع هاجسة و هی حدیث النفس
میگوید یعنی سخنانی که در دل من میگذشت و اندیشهای که بر خاطر
من می گذشت ظاهر گردانید و بگوش مراقب من رسانید اسراری
را که نفس من از وی می نهفت و حال آنکه ترجمان زبان هیچ نمی گفت ❁
ازبس که تنم گداخت از شوق وصال ∴ هر نکته که در عشق دلم بست خیال
جا کرد بیکبارگی بگوش رقیب ∴ با آنکه زبان بود درین واقعه لال
فظلت لفکری اذنه خلدا بها ∴ یدور به عن رؤیة العین اغنت
الخلد القلب می گوید گوش مراقب اسرار در استماع افکار
من که سخنان معنوی اند قایم مقام دل گشته بمثابه که هیچ
دقیقه ازین سخنان از سمع او تخلف نمی کند و در جمیع احوال
با او چنان دایر و گردان است که مراقب را بسبب آن گوشی
در حصول علمی بمرتبهٔ یقین رسیده از دیدن دیده بی نیاز گردیده
درد اکه رقیب بخت برگردیده ∴ با آنکه ز ضعف نامیتی در دیده
دریافت چو دل گوش وی اسرار مرا ∴ زان سان که مگر بدیده بدیده سردیده
فاخبر من فی الحی عنی ظاهرا ∴ بباطن امری و هو من اهل خبرة
کأن کرام الکاتبین تنزلوا ∴ علی قلبی وحیا بما فی صحیفتی
می گوید پس اخبار کرد این مراقب اعیان قبیلهٔ عشق و ارباب

حی محبت را بزبان افشا و اظهار راز حقیقت حال و سرّ کار من و حال
آنکه وی از کماهی حال من آگاهی داشت چنانکه گویی کرام الکاتبین
که بر ضمایر و سرایر من بواسطه آنکه باطن من از غایت ضعف
و نحافت بدن حکم ظاهر گرفته بود وقوف یافته بودند و در صحیفهٔ
اعمال و جریدهٔ افعال من ثبت کرده بر دل وی فرود آمده
بودند و او را از مطالب و مقاصد من آگاهی داده ❁
نشنیده رقیب قیل یا قال مرا ∴ گوید یکسان نهفته احوال مرا
گاهی که کرام کاتبین بر دل او ∴ آرند فرو نامهٔ اعمال مرا
وما کان یدری ما اجن وما الذی ∴ حشای من السر المصون اکنت
فکشف حجاب الجسم ابرز سر ما ∴ به کان مستورا له من سریرتی
الاجنان و الاکنان الاخفاء ∴ و الحشا القلب و السریرة الباطن
من الشئ میگوید چنان نبود این مراقب که مطالب نهفته و
مقاصد ناگفته مرا دانستی و ادراک اسرار مصون
از اغیار که مکنون دل افکار بود توانستی لیکن چون ضعف
تن قوت گرفت و قوت بدن ضعف پذیرفت حجاب جسم از
پیش چشم او منکشف گشت پس آن انکشاف ابراز راز بی
کرده که پوشیده ترین چیزهای که زیر پردهٔ جسمانیت مستور مانده بود
می بود نهان واقعهٔ مشکل ما ∴ نی حاصل ما
برداشت غمت حجاب آب و گل ما ∴ افتاد بروی روز راز دل ما
وکنت لسری عنه فی خفیه و قد ∴ خفته لوهن من نحولی انتی
الآنة الانین میگوید من از سر خود از سر کوی شهرت دور بوده و از چشم

مراقبت و مستور ناله و زاری بسبب ضعف و نزاری بر من زور کرد
و زار مرا از کنج خفا باز از ظهور آورد رباعی
با آنکه تنم گداخت از روی تو دور :: چندانکه شدم ز چشم مردم مستور
هر لحظه جفای ناله اسرار مرا :: از کنج خفا کشد باز از ظهور
فاظهر فی سقم به کنت خافیا :: له و الهوی یأتی بکل عجیبه
میکوید سستی ظاهر کردانید بیماری که بواسطه سستی و نزاری
مرا بزاویه خفا و توآری کشیده بود و این بحسب ظاهر جمع
بین الاضداد است اما در عشق ازین شیوه بسی افتاده است
از بس که شدم کم بسر کوی طلب :: فی روز نشان من توان یافت نه شب
با این همه مشهور شدم در همه شهر :: در عشق ازین بو العجبها چه عجب
و افرطنی ضر تلاشت لمسه :: احادیث و نفس کالمدامع تمت
فلو هم مکروه الردی لی لما دری :: مکانی و من اخفاء حبک خفیتی
التلاشی تفاعل من لاشیئ و الردی الهلاک میکوید از حد در
کذشت مفرقی که بمن نازل کشت زیراکه مساس ان مضرت
و احساس ان مشقت چنانکه حجاب جسم را بالکلیه مرتفع
کردانید همچنین قوای و احادیث او را که اشک صفت تمامی اسرار
مرا تمامی کردند متلاشی ساخت و بالجمله نه از ظاهرم بسبب
ضعف قوای جسمانی اثری پیدا است و نه از باطنم بواسطه تلاشی
احادیث نفس خبری هویدا پس اگر قاصد اجل بقصد هلاک
من بشتابد سر اینه بوجود من پی نبرد و مکان مرا در نیابد
و این جفای من محبت آنست که عشق تو وجود مرا فانی کردانید

و خلعت هستی خود در من پوشانید تا بحدی که ذره وی پنهان کشته ام
و بساطه پیدائی خود در نوشته شعر تن باخت نبرد در دسر مایه خویش
دل ساخت ز طوق شوق پیرایه خویش :: میخواست اجل ز جانمن و آیه خویش
عشق تو مرا نهفت در سایه خویش :: و ما بین شوق و اشتیاق فنیت فی
تول بخطر او تجل بحضرة :: التوالی الاعراض و الخطر المنع
و الحضرة مرة من الحضور مراد بشوق کشش باطنی عاشقست بمعشوق
در حال فراق و مراد باشتیاق کشش باطن اوست در حال
وصل میدوام آن تا بمرتبه برتر از آنک رسیده است میکوید
در میان تواتر اشواق و بوارق اشتیاق که این اندوخته وصلت
و آن افروخته فراق خرمن هستی من کاه بر آتش سوز آن اعراض
و تولی محبوب نهاده شد و کاه برق درخشان اقبال و تجلی او سوخته کشت
در دیده ز سوزش جگر میکشتم :: در جلوه ز لذت نظری کشتم
کو محنت هجرت و کو دولت وصل :: هر جا بهانه دگر می کشتم
فلو لغنائی من فنائک رد لی :: فوادی لم یرغب الی دار غربة
الغناء بالکسر حوالی الدار میکوید پس اگر چنانچه دل مرا از ساحت
عزت تو برای تدارک فنای ذات و زوال تعینات من بمن رجوع
فرمایند تا باز در مراتب وجود بصور تعینات بر آید سر اینه
بدان رغبت ننماید زیرا که وطن اصلی و نشیمن حقیقی او از حضرت
قدس و حظیره انس تست و مراتب وجود دار غربت و مقام کربت او
دل را غم تو ترک جان آسان است :: ور کوی تو آمدن نه در امکان است
زیرا که وطن در حرم جانان است :: بستان ارم بر و غریبستان است

وعنوان شافی ما انبئک بعقه ∴ و ما تحته اظهاره فوق قدرتی
عنوان الشیء ظاهره الذی یستدل به علی باطنه اجمالا و منه عنوان
الکتاب میگوید آنچه بلسان حال و زبان مقال بیان بعضی از ان
کردم عنوان طومار شوق و محبت منست و آنچه ما تحت العنوان است
اظهار آن فوق طوق قدرت منست غم نامهٔ من که دیده گلگونیش
از دیده و دل گرفته ام در خونش ∴ یک حرف ز عنوان خوشنیدی بگذر
کز حد بیان برون بود مضمونش ∴ واسکت عجزا عن امورٍ کثیرةٍ
بنطقی لن تحصی و لو قلت قلت ∴ میگوید بواسطهٔ عجز و قصور
در خاموشی میکوشم و بسیاری از احوال و اسرار خود می پوشم
زیرا که بسیاری ناطقه شمار آن نتوان کرد و شمه از ان در بیان
نتوان آورد و اگر بالغرض زبان بگشایم و بعد عرض
آن در آیم آنچه در تنگنای عبارت باز توان نمود از هزار یکی
و از بسیار اندکی خواهد بود ∴ شرح غم تو که بی شکی نتوانم
تا عمر بود ز صد یکی نتوانم ∴ هر چند که بسیار کنم اندیشه
حقا که شمار اندکی نتوانم ∴ شفائی اشتفی بل قضی الوجدان قضی
و برد غلیلی واجد حر غلتی ∴ اشفی المریض علی الموت اشرف علیه
و قضی الاول بمعنی حکم و الثانی بمعنی مات و الغلیل و الغلة
العطش میگوید اثر رنج بیماری من بحقیقت شفا رسیده
و او را بسر حد هلاک و فنا رسانیده بلکه قاضی عشق و وجد را
نیا بود او حکم مطلق رفته و صورت نفاذ پذیرفته و سر شربت
زلال که از مشرب عذب آمال وصال اطفاء تشنگی و تسکین حرارت

عطشی من می کرد بی تو حال من برو تافته از آن حرارت در خود یافته
بیماری من کرد سرایت بشفا ∴ زان سان که کشیدش به سر کوی فنا
آبی که نشاندی آتشم از تو جدا ∴ خاصیت آتشی دهد امروز مرا
و بالی ابلی من ثیاب تجلدی ∴ بل الذات فی الاعدام نیطت بلذة
البالی الحال او القلب و التجلد التصبر و الاعدام وجدان الشیء معدوما
و نیطت علقت میگوید بلباس احوال و اوصاف من که ذات من
بدان متلبس بود کهنه تر از اثواب صبر و شکیبائی و باره تر از
جلباب طاقت و توانائی منست بلکه ذات من در راحت آباد
عدم بلذات خود پیوسته است و از محنت وجود و صفات خود باز رسته
هر دم دل من ز درد بیچاره تر است ∴ وز جامهٔ صبر جیب جان پاره تر است
چون لذت من ز نابود خود است ∴ هر لحظه ز کوی هستی آواره تر است
فلو کشف العوادی و تحققوا ∴ من اللوح ما منی الصبابة ابقت
لما شاهدت منی بصائرهم سوی ∴ تخلل روح بین اثواب میت
التخلل النفوذ میگوید حال من از غایت زاری و شدت بیماری
بجائی رسیده که هیچ یک از ذات و صفات من قابل ادراک
بصر نمانده است پس اگر عیادت کنندگان در مقام مکاشفه
بودندی و از لوح محفوظ که خزانهٔ صور معلومات است بقیه که
عشق از من گذاشته است بدیدهٔ تحقیق و یقین ادراک
کردندی هر آینه بدیدهٔ بصیرتشان در نیامدی جز روحی نفوذ
کرده در میان جامه های کسی که هر رشتهٔ حیاتش گسسته و نزاع
ممات نشسته ∴ چون می نشود تنی از نحیفی دیده ∴ آن گو بعیادتم کرم ورزیده

گر نیز بود بنور کشفش دیده ∴ جائی بیند در کفنی پیچیده ∴
و منزل عفا رسمی و یمت وثمت فی ∴ وجودی بظفر تکوفی فکر بسی
عفا المنزل درس یتعدی ولا یتعدی والواو فی و یمت الاول
للعطف علی عفا و فی الثانی من اصل الکلمه فالاول من یمت
علی وجهی اهیم هیما و هیمانا دهشت والثانی من قولک و یمت
فی الحساب اوهم وهما اذا غلطت میکوید ازانگاه باز که بصرصر
نکبات و عواصف بلیات رسوم و آثار منازل دیار هستی من
ناپدید شد و در بادیهٔ حیرت و هیمان بیخود و سرگردان بماندم
زمام خرد بدست کان و آدم و در هستی خود بغلط افتادم پس هر
مکنت و قدرتی که داشتم قوت فکرت را بر گماشتم اصلا بر وجود
مضاف بمن فیروزی نیافت و ادراک هستی منسوب بمنش روزی نشد
این باده تو داده بدستم یا نه ∴ گر خود خبرم نیست که هستم یا نه
در بود من اندیشهٔ من ره گم کرد ∴ اندر غلطم کنون که هستم یا نه
و بعد فنی لی فیک قامت بنفسها ∴ و بینتی فی سبق روحی بینتی
البینه البرهان القایم علی الدعوی ∴ والبنیه نوع من البناء والمراد
بناء الجسد میکوید بعد از آنک من از سر کوی هستی رخت
بستم و در خلوتخانهٔ نابود خود نشستم حال من اعنی عشق و محبت
تو در ساخت عزت و حضرت احدیت تو بذات خود قایم است
نه بمن زیراکه چون نسبت او بواسطهٔ تحقق من للبنا از من منقطع
گشت مضاف بذات متعالی صفات تو خواهد بود و صفات
تو در مرتبهٔ احدیت عین ذات ∴ آنجا که توئی دوئی نگنجد ∴

وشاهد حال و بینهٔ مقال من درین دعوی قیام روح است بما قبل در
عالم ارواح قبل حصول المزاج و تسویة الاشباح چه عشق و محبت
تو نسبت با حقیقت من بمنزلهٔ روح است مر جسد را زیراکه حقیقت
من محل تصرف عشق و آئینهٔ احکام و آثار اوست چنانکه جسد
محل تدبیر و تصرف روح و مظهر احوال و اوصاف او ∴ نظم
عشق تو که ساخت در دل خسته مقام ∴ چون بود من از میانه برخواست تمام
در حضرت تو بذات خود قایم گشت ∴ چون روح که بی جسد بخود داشت قیام ∴
ولم احک فی حبیک حالی تبرما ∴ بها لاضطراب بل لیتفسی کربی
حبیک ای حبی ایاک والتبرم السامه التنفیس التفریج وازالهٔ
الغم میکوید قصهٔ غصه که می آغازم و حکایت شکایت که می پردازم
نه بواسطهٔ آنست که مرا شدت حال و اضطراب بال بر جدی ساخته
و ملال کشیده بلکه تنشیط دل غمدیده و تسکین خاطر ستم رسیده میکنم
که اگر نه عاشق گاه گاهی در حضرت معشوق درد دلی پرداختی هجوم
احزان و هموم بنیاد وجودش بر انداختی ∴ رباعیه
بعد از عمری که می شوی همرازم ∴ گر قصهٔ درد خود همی آغازم
آن نیست که بهانه می سازم ∴ در غم دل تنگ خود همی پردازم
ویحسن اظهار التجلد للعدی ∴ ویقبح الا العجز عند الاحبه
التجلد التصبر والعدی جمع عدو میکوید پسندیده می آید صبر فرا
نمودن پیش دشمنان و بداندیشان زیراکه اظهار عجز و بیچارگی
با ایشان شکایت از یار کردن است و بناه با اغیار آوردن و
ناخوش می نماید نزدیک دوستان خردشناس عجز و افتقار

بلطلوما رضعف وانک بر خواندن جه انجادم از قوت مصابرت
زدن بعنام متقاومت در آمدن است واین دلیل خامی وعلامت
ناتمامی ∴ در پیش حسود خودبلندی خوشتر ∴ وز عجز وفروتنی بلندی خوشتر
وانجا که زند دوست سراپرده ناز ∴ بیچارگی ونیازمندی خوشتر
ویمنعنی شکوای حسن تصبری ∴ ولو شئت یا بی للاعادی لاشکت
اشکت ای ازالت سبب شکوای میکوید بازمیدارد مرا حسن
مصابرت وشکیبایی از حکایت فراق وشکایت جدایی
واگر بالغرض عرض اندوهی که بمن نازل شده برگروهی کنم که
موسوم بعداوت مندسرایند ازالت اسباب شکایت می کنند
امروز منم کرده بساط کله طی ∴ وآورده بکوی صبر در عشق توپی
دشمن که اشک ندی وی خنده ∴ لو اشک بهموی لبکی الیوم علی
وعقبی اصطباری فی هواک حمیده ∴ علیک ولکن عنک غیر حمیده
میکوید عاقبت مصابرت من در هوای تو بر محنت وبلای تو
عظیم ستوده است زیرا که آن علامت کمال محبت است ولیکن
از وصال تو بحث ناپسندیده است زیرا که دلالت میکند
بر ملامت از عشق ومعشوق ∴ ای کرده خطت قاعده کفر صریح
عاجز شده لعل تو اعجاز مسیح ∴ بر مهر جمال تو بود صبر جمیل
لیکن وصال تو قبیح است قبیح ∴ وما حل بی من محنة فهی منحة
وقد سهلت من حل عقد عزیمتی ∴ المنحة العطیة میکوید هر محنتی که در
تو بمن نازل شده بمنزله نعمتی است وهر بلایی بمثابه عطایی
وحال آنکه توجه واقبال من بحریم وصال تو دایم است وعقد

عزیمتی من

عزیمت من از وصمت الخلال سالم ∴ ای درد تو درد وداغ تو باغ دلم
خرسنده مهرت نه بد زآب وگلم ∴ صد تیغ زنی مکن جدا از الجلم
گر رشته امید وصلت گسلم ∴ فکل اذی فی الحب منک اذا بدا
جعلت له شکری مکان شکیتی ∴ الشکیة الشکایة میکوید چون
محنت تو نعمت است وبلای تو عطا پس هر آسیب ورنجی
که در طریق محبت از جانب تو روی نمود اگرچه باعث شکوه وموجب
شکایت بود من قدم شکر پیش نهادم وبجای اظهار شکایت
داد شکرگزاری دادم ∴ با دوست بغیر بردباری نتوان
کاری بخلاف دوستداری نتوان ∴ هر جور وجفا کز دست چون مهر ووفاست
جای گله خرشکرگزاری نتوان ∴ نعم وتباریح الصبابة ان عدت
علی من النعماء فی الحب عدت ∴ عدی علیه بعد وعدوانا ظلمه
میکوید آری شدت الم عشق اگرچه بر من ستم کرد ودست برد
او مرا از پای درآورد ومن در طریقت محبت آن ستم را محض
کرم دانستم وبا احسان یکسان انگاشتم رباعیه
دشوار غم تو بر من آسان باشد ∴ بیداد تو در حساب احسان نشد
گر جام وصال است وگر زهر فراق ∴ در مشرب عشق هر دو یکسان باشد
ومنک شقائی بل بلائی منة ∴ ومنک لباسی البؤس اسبغ نعمة
الشقاء الحرمان والالباس مصدر عامل فی البؤس وهو الشدة
میکوید از تو هر شقاوت وحرمان بلکه هر بلا وامتحان که بمن میرسد
محض کرم وعین احسان است ودر محبت تو هر لباس تنگی و
شدت وبلاس سختی ومحنت که در می پوشم فراخ ترین خلعت

ونعمت من آنست رباعیه زآن جام بلاکه بر امیدت نوشم
یک جرعه براحت جهان نفروشم ؛ ور از تو پلاسی محنتی در پوشم
آن خلعت نعمتی بود بر دوشم ؛ ارانی ما اولیته خیر قنیة
قدیم ولا لی فیک من شر قنیة ؛ الایلاء الاعطاء وخیر قنیة ای خیر
ذخیرة والقنیة جمع فتیٰ وهی المملوک تقول العرب لکل مملوک فتی میکوید
فرانمود مرا عشق قدیم وآن عبارت از محبت ذاتست که بد
ترین کاشتکان بر من بهترین ذخایر وخوبترین عطیا نست
زیرا که این را تو بر عداوت من داشته واز برای امتحان بر
من کماشته رباعیه خواه زخار محنتم مغرس کرد
چون خس وطنم میانه اتش کرد ؛ هر ناخوشی ز توکه ان سرکشی کرد
مهر کهنت بر دلم آنرا خوش کرد ؛ فلاح وواشی یهدی لغره
ضلالا وابی ظل یهدی لغره ؛ اللاحی اللایم والواشی النمام
والغرة من الغرور ویهدی من الهدایة ویهذی من الهذیان مراد
بلاحی شیطانست که سالک را بر معاناة سلوک راه عشق وترک
حظوظ خودش ملامت میکند ومراد بواشی ملک است که
سالک را بواسطه تلبیس وبضعات کثرت ونقصان لایق
انتساب بعشق حضرت معشوق نمی بیند ودر باب او طعنه ما للتراب
ورب الارباب می زند میکوید یکی ازان بدترین کماشتکان بر
من که در بیت سابق کذشت لایم است که بسبب غرور دایم
طریق ملامت من سپرده وبکمراهی ترک عشقم کرده رهنمایی کرده
ودیکری نمام که از سر غیرت تمام زبان بهرزه کویی کشاده ودر

حضرت

حضرت تو داد عیب جویی من داده ؛ از دست رقیب وحاسدای غیرت جور
نزدیک شدم که افتم از کوی تو دور ؛ آنم ره کمرهی نماید زغرور
وین سازدت از زکی بیهبود نفور ؛ اخالف ذا فی لومه عن تقیة
اللوم الملامة واللوم الجبان والمراد بالمخالفة ضد الموافقة اعنی
الموافقة میکوید مخالفت میکنم لایم را در ملامت کردنش مرا بر ترک
لذات نفسانی مخالفتی صادر از معالم تقوی وپرهیزکاری از آنکه
مانع سلوک این راه ودافع وصول بدین درکاهست همچنانکه
موافقت غلامی نمایم واشی را در نادرستی اوکه موجب
اقتصار است بر حظوظ وحانی موافقتی ناشی از ضعف
خوف وترسناکی از اطلاع او بر سر من که متوجه فنا وبقا
فی الله وبالله است رباعیه تا عشوه دلو نشکند پیمانم
وز سرزنش ملک نکاه دارد جانم ؛ با ان صفت مخالفت فی ورزم
با این ورق موافقت میخوانم ؛ وما رد وجهی عن سبیلک هول ما
لقیت ولا ضراء فی ذاک مست ؛ الضراء والضراء الشدة
میکوید بکرداند روی مرا از طریق محبت وسبیل مودت
تو خوف آنچه دیدم از بلاها وسختی آنچه کشیدم از عناها اکرچه
آن سختی باطن مرا بسود وظاهر مرا بفرسود رباعی
از بیم بلا کر شودم دیده چو جوی ؛ ور سختی عشق این تن غم دیده چو موی
هیهات که از کوی تو بر بندم رخت ؛ حاشا که ز راه تو بکردانم روی
ولا حلم لی فی حمل ما فیک نالنی ؛ یودی لحمدی او بمدح مودبی
قضی حسنک الداعی الیک احتمال ما ؛ قصصت واقصی بعد ما بعد قصی

اخالف ذا فی لومه عن تقیة

قضی ای حکم واقصی الشئ غایته والبعد المسافة الطویلة والمراد بها
المشقة للزومها آیاها قوله بودی صفقه لحکم اسم لا لنفی الجنس وقوله
اقصی عطف علی ما المؤونة ای احتمال غایة مشقة من وراء ما قصصت
می کوید نیست تحمل و بردباری من در مقاساة شدایدی که در عشق
تو بر من آید بواسطه آنک کسی مرا با محبت مرا بستاید بلکه حسن بر
کمال و جمال عام الاشتمال تو که بر دیده دری را لسبو منو میخو اند بر من
حکم کرد با احتمال آنچه کفتم و تحمل آنچه بسبب عدم اقتدار بر اظهار
آن نهفتم بر درد و غمت صبر من شید انئی ؛ نبود زبی انک مرا لبتانی
ناجار بود بر کستمش صبر و قرار ؛ آن را که بود روی بدین زیبانی
و ما هو الا ظهرت لناظری ؛ باکمل اوصاف علی الحسن اربت
اربت ای رجحت مراد باکمل اوصاف اطلاق جمال ذاتست و
احاطه او بجمیع مظاهر صوری و معنوی که حسن مقید جزوی از وست
میکوید نیست این حکم حسن تو بر من بتحمل نوایب و احتمال مصایب
الا بسبب انکه ظاهر شدی بر نظر شهود من بکاملترین جهات
و شاملترین صفات اعنی جمال مطلق که از مرتبه حسن افزونست
و از تحت تقیید بیرون ؛ مسکین دلم از درد و صبوری خونست
و آب مژه ام ز خون دل کلکونست ؛ هست این همه بهر انکه ظاهر شده
بر دیده بوصفی که ز حسن افزونست ؛ فحلیت لی البلوی فخلیت بینها
و بینی فکانت منک اجمل حلیته ؛ حلیت المرأة جعلتها ذات
حلی و حلیت الطعام جعلته حلوا سبیله بکشا در اهشی
میکوید در دل من بلا و محنت را شیرین کردی یا در نظر منتی رتبت

وادی و بسوی منش راه آمده شد بکشادی پس آن بلا مرا از تو
خوبترین آرایشیست و مرغوب ترین آسایشی رباعی
ای انکه بخوبی مه نا کاسته ؛ همچون مه تو کاهشی من خواسته
شادم ببلای تو که در دیده من ؛ در خوب ترین زیور آراسته
و من یتحرش بالجمال الی الردی ؛ اری نفسه من انفس العیش ردت
یتحرش یتفعل من حرشت الضب تحرشه حرشا اصطدته میکوید
هرکسی که بدام دلارامی شکار شود و بخیال صاحب جمالی کرفتار
کردد من او را می بینم از خوشترین عیشی و خوب ترین عشرتی
بفنا و هلاک خود که صعب ترین بلائی و دشوار ترین محنتی است باز
بس غافل آسوده دلی آزاده ؛ کان غمزه بصید او کمین بکشاده
می بینمش از مسند عیشی افتاده ؛ در زاویه محنت و غم جان داده
و نفس تری فی الحب ان لا تری عنا ؛ متی ما تصدت للصبابة صدت
تری الاول بمعنی الظن و الثانی بمعنی الابصار و تصدت تعرضت
و صدت منعت میکوید نفسی که چنان کمان دارد که در طریق محبت
هیچ محنت و غمی نبیند و هیچ رنج و المی نکشد هرگاه بقصد سلوک
این راه در آید حادثشان عزتش دست منع بر سینه نهد و در
حریم عزتش مجال دخول ندهد ؛ هرکس که کمان برد که بی رنج دراز
در پرده عاشقی شود محرم راز ؛ ننهاده قدم دران حرم دست ردش
بر سینه نهند تا ز در کردد باز ؛ و ما ظفرت بالود روح مراحة
و لا بالولی نفس صفا العیش ودت ؛ المراحة من نالها الراحة
ودت تمنت میکوید فیروزی نیافت بر حقیقت عشق جانی که

بهشت فراغت بکار باش استراحت نهاده و بهره مند نگشت از حقیقی
محبت نفسی که در کام تمناش چاشنی صفا عیش خوشگوار افتاد
آنرا که شبی بدرد و غم روز نشد ؛ چون شمع قرین گریه و سوز نشد
با عیش دو روزه ساخت و در دولت عشق ؛ بر عشرت جاودانه فیروز نشد
واین الصفا هیهات من عیش عاشق ؛ وجنة عدن بالمکاره حفت
جنة عدن ای جنة اقامة یقال میگوید هیهات صفای عیش و
زندگانی و طیب عشرت و کامرانی کجا حوالی عاشق تواند گشت
و حال آنکه ساخت ریاض بهشت فسحت عشق را بمقتضای حفت
الجنة بالمکاره خار هزار نوع رنج و مکروه دامن گرفته است و مغیلان
صد گونه محنت و اندوه پیرامن در آمده ؛ هر کس که ز جام عشق مستش کردند
زیر لگد حادثه پستش کردند ؛ باشد بمثل عشق چو گلزار بهشت
کز محنت و رنج خار بستش کردند ؛ ولی نفس حر لو بذلت لها علی
تسلیک ما فوق المنی ما تسلت ؛ التسلی تخلی القلب عن الوجد
میگوید مرا بدولت عشق تو نفیست ٧ آزاد از رقیت میل بنیل
هر مقصود و مراد که اگر تو که معشوقی آنچه برترست از همه آمال و امانی
و آرزوهای این جهانی و آن جهانی با و بخشی تا از تو و عشق تو
تسلی گیرد هرگز شکیبا نشود و خرسندی نپذیرد رباعیه
آزاده دلم که شد ترا صید کمند ؛ چون قامت تو همتش افتاد بلند
گر کام دو عالمش دهی یکباره ؛ هرگز نشود بآن ز وصلت خرسند
ولو ابعدت بالصد والهجر والقلی ؛ وقطع الرجا عن خلتی ما تخلت
الصد المنع والقلی العداوة میگوید اگر این نفس من از نزدیک

عدن بالمکان اذا اقام به جنة بالتعوی بحفه حفا گرد او در آورد ما مترا ص

بدر نفیست

تو که معشوق دور

منع

تو که معشوقی دور گرده شوی و بتیغ زجر و داغ مفارقت و هجر
و اظهار دشمن داری و قطع امیدواری هرگز از میل اصلی و محبت جبلی
من تهی خالی نشود و فارغ نگردد ؛ یک لحظه خیالت ز برابر نرود
نقشت رخت از دیده فراتر نرود ؛ صد تیغ جفا اگر زنی بر سر من
حقا که تمنای تو از سر نرود ؛ وعن مذهبی فی الحب ما لی مذهب
وان ملت یوما عنه فارقت ملتی ؛ ولو خطرت لی فی سواک ارادة
علی خاطری سهوا قضیت بردتی ؛ المذهب الاول اسم مکان
والثانی مصدر میگوید از کیش و مذهب خویش که در عشق
ثابت است بهیچ گونه روی گسیختن و راه گریختن ندارم و اگر
عیاذا بالله روزی ازین مذهب روی بجانبی دیگر آورده باشم
مفارقت ملت خود کرده باشم چه اگر بطریق غفلت و سهو
که نسبت با عموم خلق عفوست ارادت غیر تو که ملت و دین
و ایمان و یقین منی بر خاطر من خطور کند بارتداد خود یقین
حق اعتقاد جزم و حکم مطلق کنم روزی که بعشقت نه مقید باشم
بیزار ز دین و ملت خود باشم ؛ تو دین منی اگر کند جز تو کسی
بر خاطر من خطور مرتد باشم ؛ لک الحکم فی امری فما شئت فاصنعی
فلم یک الا فیک لا عنک رغبتی ؛ یقال رغب فیه ای مال الیه و
رغب عنه ای اعرض میگوید اکنون که کار من چو است و فرمان
تراست آن کن که ترا باید و چنان باش که ترا شاید چه همه کشش
باطنم بسوی تست و کوشش ظاهرم جست و جوی تو من ندانم
که بهیچ وجه توانم که از تو و عشق تو روی بگردانم رباعیه

از دین ر

کاهی ز نهیب فرقتم گریان کن ٭ کاهی بنوید قربتم خندان کن
خر سوی تو رغبت نکند خاطر من ٭ محکوم توام هرچه تو خواهی آن کن
و محکم حب لم یحل مرّه بیننا یحیل بنسخ و هو غیر البتّه ٭ المخا
لطة و الالیة القسم چون عاشق در ابیات گذشته دعوی
مراتب بلند و مقامات ارجمند کرد بر وجهی که مظنّهٔ شطح و طامات
بود و از قبیل زرق و ترهات می‌نمود لاجرم در تصدیق
این دعوی و تحقیق این معنی سوگندهای عظیم یاد میکنم و ایمان
مغلظه ایراد می‌نماید میگوید سوگند محکم محبت ذاتی که در شان
ما نازل است و میان ما حاصل و هرگز تحلیل نسخ و اختلال با آن بآیت ص
نیامیخته است و توهم شک و احتمال در آن نیاویخته و حال آنکه
این سوگند بمحبت ذاتی که محکم‌ترین پیوندهاست بهترین عهدها
و عظیم‌ترین سوگندهاست ٭ ای بر دلم از کمند زلفت بندی
با عشق توام بود قوی پیوندی ٭ سوگند بعشق بی زوال تو که نیست پیوندیادم بدر
بیش من ازین عظیم‌تر سوگندی ٭ و اخذک میثاق الولا
حیث لم این بمظهر لبس النفس فی طینتی ٭ بان بهین بیانای
ظهره الظل میگوید قسم یاد میکنم بآنک در صورت خطاب
الست بربکم از تو میثاق محبت گرفتی و پیمان مودت پذیرفتی
آنجا که هنوز در سایهٔ شجرهٔ طینت بشری و نشارهٔ عنصری بمظهر پوشش
نفس پیدا نشده بودم و با این صورت حسی جسروی پیوند نگشته
سوگند بآن عهد که در روز الست ٭ جان من دل شکسته با عشق تو بست
روزی که نداشتم من باد بدست ٭ در سایهٔ آب و خاک تن جای نشست

و سابق

و سابق عهد لم یحل اذ عهدته ٭ و لاحق عقد حل من حل نثرة
لم یحل ای لم یتغیر من حال بحول حولا و حولانا و الفترة الضعف فی کونه
بحق آن عهد سابق که از آنگاه باز که در مکمن غیب و عالم ارواح
بحکم الم اعهد الیکم یا بنی آدم با من بسته‌ئه از وصمت اختلال مصون
است و بحق این عقد لاحق که چون در موطن شهادت بعد تعلق
الارواح بالاشباح بموجب یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود
استحکامش داده از فترت الخلال محفوظ و مأمون است
سوگند بعهد سابق روز ازل ٭ کایمن بود از شایبهٔ نقض و خلل
سوگند بآن عقد یمین کامد پاک ٭ از وصمت الخلال تا ختام اجل
و مطلع انوار بطلعتک التی لبهجتها ٭ کل البدور استسرّ القمر
القمر ای طلب السرار و الخفاء لیلة الثامن و العشرین و التاسع
و العشرین میگوید سوگند میخورم بطلوع انوار کامله و سطوع اشعهٔ
شامله رخسار خورشید آثار تو که وجود ظاهر منبسط عام و وجه
باقی و یبقی وجه ربک ذی الجلال و الاکرام است و چون بصفت
اطلاق و صورت کمال بهجت و اشراق در آینهٔ کاملان بدر
آیین و حقیقت صافی دلان صاحب تمکین تجلی کند ایشان را
از ایشان بستاند و وجود مضاف بایشان را محو گرداند ٭ رباعیه
سوگند بآن مطلع انوار جمال ٭ یعنی رخ خوب تو که خورشید مثال
هر جا فکند نور نهد رو بزوال ٭ مه گرچه بود جلوه گر از اوج کمال
و وصف کمال فیک احسن صورة ٭ و اقوامها فی الخلق منه اتمّه
الاقوام الاعدل و الخلق اما مصدر او بمعنی اسم المفعول میگوید

سوکند بوصف کمال مستحسن در ذات تو یعنی احدیت جمع اسما و
صفات تو که اجمل صورتی و اعدل خلقتی که مزاج عنصری اعتدالی
انسانی کمالی است از آن فیض میکیرد و مددی میپذیرد رباعیه
سوکند همی خورم بآن وصف کمال ∴ کش نیست ز ذات پاکت امید زوال
در یوزهٔ فیض ازو کند هر که بود ∴ در خوبترین صورت از حسن و جمال
و لعمت جلال منک یعذب ∴ دونه عذابی و یحلو عنده قتلی
میکوید سوکند بآن لعمت جلال و هیبت و کبریا و عظمت
تو که حرارت عذاب خود را پیش آن عذب می شمارم و تلخی
قتل خود را نزدیک آن شیرین می پندارم رباعیه
سوکند بآن لعمت و جلال و جبروت ∴ کز صدمت آنست لال ملک و ملکوت
کر داغ نهند بود مرا راحت و عیش ∴ ور تیغ زنند هم مرا قوت و قوت
و بسر جمال عنک کل ملاحة ∴ به ظهرت فی العالمین و تمت
میکوید سوکند بسر جمال ناشی از ذات متعالی صفات تو که
همه حسنها و ملاحتها و لطفها و صباحتها در عالم و عالمیان و آدم
و آدمیان بآن سر جمال ظهور یافته و بسر حد تمام و کمال شتافته
سوکند بآن سر جمالی که ز بهشت ∴ ظاهر شده در جمله جهان زو رحمت
بر قد بتان خلعت زیبائی و لطف ∴ زان سر جمال آمده حسنست درست
و حسن به تبنی النهی ذلتی ∴ علی هو حسنت فیه لعزک و بلیتی
میکوید سوکند بحسن تو که عقلها را ربوده و بعشق و محبت توام
راه نموده آن چنان محبتی که در وی بمشاهدهٔ غرت تو چون ضربت
ذلتی خورده ام بتربت لذتی پی برده ام رباعیه

سوکند بکل

سوکند بحسنت که خردها بربود ∴ دلرا بسر کوی غمت راه نمود
چون غرت تو بدید نقش زیبا بود ∴ عشق تو بر دهر در خواری که کشود
و معنی وراء الحسن فیک شهدته ∴ به دق عن ادراک کل عین بصیرة
میکوید که و سوکند بآن معنی که در تو از حسن برترست و هم خود مرا
بشهود خود رهبرست در دقت و لطافت بحدی رسیده که
دیدهٔ بصیرت از ادراک خود میل و حرمان کشیده رباعیه
سوکند بآن معنی باریک و دقیق ∴ کت هست ورای خوبی ای طرفه رفیق
او را بهم او کرده ادراک ملیی ∴ هرگز نرسد بفهم آن فکر عمیق
لانت منی قلبی و غایت بغیتی ∴ و انهی مرادی و اختیاری و
خیرتی این بیت جواب قسمهاییست که در ابیات سابق
کذشته است میکوید سوکند باین امور که سبق ذکر
یافته و بر تو شعور و آکاهی بران تافته که هر آینه تو
آرزوی دل ناشاد منی و غایت مقصود و نهایت مراد
منی از همه خوبان ترا پسندیده ام و بر همه محبوبان
ترا برکزیده رباعیه
هم آرزوی خاطر افکار تویی
هم غایت مقصود دل زار تویی
هم خسته دل اختیار یاری کردست
ما از میان همه مختار تویی
تمت
م م م

شرح حدیث ابی رزین عقیلی رضی الله عنه

تعالی الله عما یقول الظالمون

ای پاک ز چند و چیز و مبرا ز مکان   خالی ز تو نه درون و بیرون جهان   از کنه تو کس نه نام یابد نه نشان
در ستر عمایت دیده عقل و گمان   عن ابی رزین العقیلی رضی الله عنه انه قال قلت یا رسول الله این کان
ربنا قبل ان یخلق خلقه قال کان فی عماء ما تحته هواء و ما فوقه هواء صدور این کلمه جامعه از مشکوة
نبوت بصحت پیوسته است اما معنی آن بحسب ظاهر از اشکال خالی نیست زیرا که این که در کلام سایل
واقع شده در لغه عرب موضوعست از برای سوال از مکان و ایضا عما که در جواب آن اندراج یافته
در همین لغه عبارتست از سحاب رقیق و آن از مقوله جسم است و حال در جسم را جسم میباید بود
یا جسمانی و ایضا تقیید سوال به قبل ان یخلق خلقه مشعر است بانکه حق سبحانه بعد خلق الخلق در عماء نیست
و آن موهم حلول و هو سبحانه تعالی عن جمیع ذلک علوا کبیرا و شرح این حدیث بر وجهی که شبهه
مندفع شود و اشکال مرتفع گردد چنانکه از سخنان کبرای دین و کلمات عظمای اهل یقین مفهوم
میشود مبنی بر مقدمه ایست و آن آنست که حضرت حق را سبحانه و تعالی من حیث توجهه
الی عالم الظهور مراتب و حضرات است مرتبه اولی تعین است کلی جملی شامل جمیع تعینات ازلیه
و ابدیه و جامع جمیع حقایق الهیه و کونیه اما بی تفصیل و امتیاز بعضی از بعضی و این را تعین اول گویند
و فوق آن لاتعین و اطلاقست مرتبه ثانی تفصیل و تمیز مرتبه اولی است و این مرتبه را تعین ثانی
خوانند و درین مرتبه حقایق الهی و کونی از یکدیگر ممتازند حقایق الهی را وحدت حقیقی و کثرت
نسبی و حقایق کونی را بالعکس آن کثرت حقیقی و وحدت نسبی و درین دو مرتبه حقایق کونیه را
اصلا از وجود خارجی نصیبی نیست و متعدد و متمیز نیستند بتعدد و تمیز خارجی مرتبه ثالثه عالم
ارواح مجرده بسیطه است که ادراک آن متصور نیست جز بقوت عقلیه را بمشاهده آثار و احکام
آن مرتبه رابعه عالم مثالست که آلت ادراک آن خیالست مرتبه خامسه عالم حس و شهادتست
که مدرک میشود بحواس ظاهری مرتبه سته احدیت جمع جمیع مراتب و آن مرتبه انسان کاملست
و چنین هر یک ازین مراتب بمنزله محلی و مکانیست مر حقیقه مطلقه را بر سبیل تشبیه و مجاز بکلمه این
از آن سوال توان کرد و چنین آن سوال تقیید یابد به قبل ان یخلق الخلق مقصود از آن مرتبه تواند بود از
مراتب الهیه که مقدم باشند تقدم ذاتی بر مراتب خلقیه اما تقدم بلا واسطه و شک نیست که آن مرتبه
تعین ثانیست چنانچه مذکور شد و مراد بعما که در جواب سوال واقع شده است آن مرتبه است نه

معنی متعارف

رزین

سحاب

قبل

نه معنی متعارف لغوی و لهذا هوا را که از لوازم اوست از فوق و تحت آن نفی فرموده و مناسبت
بین المعنیین آنست که همچنانکه سحاب رقیق حاجب و ساتر آفتاب نمیشود همچنین کثرت حقایق
الهی و کونی درین مرتبه ساتر وحدت حقیقی نمیشود زیرا که کثرت حقایق الهی نسبی است نه حقیقی
و کثرت حقایق کونی اگرچه حقیقیست اما علمی عینی است نه خارجی شهادی و از بعضی مواضع اطلاقات
این طایفه چنان معلوم میشود که مرتبه عمائیه را عبارت از مرتبه اولی داشته اند و آن بحسب ظاهر
موافق حدیث نبوی نمینماید مگر آن خلق را که در حدیث واقع شده است بمعنی تقدیر دارند نه ایجاد
برانی و مراد بآن تعیین هر یک از حقایق و ماهیات باشد بقدری مخصوص و اندازه معین
از استعداد و قابلیت و شک نیست که این معنی در مرتبه ثانیه است و مرتبه مقدم بر آن مرتبه
اولی و هو سبحانه اجل و اعلی   خوش آنکه رسیدگان با سرار قدم   حرف نظر آورند بر این تازه رقم

هر حروف خطا که جسته باشد ز قلم
شویند به آب عفو باران کرم

حل ابیات سلسلة الذهب لمولانا عبد الغفور لاری

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد حمد الله و الصلوة و السلام علی رسول الله محمد و آله الاطهار
و صحبه الابرار بعرض مخادیم میرساند فقیر قلیل البضاعه و حقیر
عدیم الاستطاعة عبد الغفور اللاری که درین ولا در وبیتی رسید
از دیاری بعید و چنین نمود که بعض مردم غریب که بدیار شهریار
عالی مقدار معدلت شعار نصفت دثار سلطان مظفر الدین
دینار خلد الله ظل معدلته و رأفته رسیده اند تردد ی در
بعض ابیات سلسلة الذهب ظاهر ساخته اند و آن حضرت
عالی فرموده که از فقرای فرار فایض الانوار کشف این
معنی مناسب می آید و رفع این توهم لایق می نماید بحکم المامور
معذور آنچه بخاطر فاتر رسید بتصویر ضمیر منیر صغیر و کبیر می نماید
التماس آنکه اگر سهوی بینند بذیل عفو و اغماض فرا پوشند
و بوجهی از وجوه در اصلاح آن کوشند و به التوفیق و علیه
التکلان و این اوراق مشتمل بر چند فقره است فقرهٔ اولی
پوشیده نماند که حضرت ناظم سلسلة الذهب قدس سره
در ذکا و فطنت و لطافت طبع بمرتبه بودند که طوایف عالم
از دور و نزدیک رقم تسلیم بر صفحهٔ انصاف کشیده بودند
و در فنون علوم بمثابه که دانشمندان عصر ایشانرا در مسایل

خلافیه

خلافیه میزان رد و قبول ساخته و در صفای باطن بر وجهی بودند
که هرکس مشاهدهٔ جبین مبارک ایشان کردی از تفرقه بجمعیت
منتقل گشته مضمون الذین اذا راوا ذکر الله در ضمیر او گشتی
بالجمله نسخهٔ بود جامع و آثار اقلام ایشان از نظم و نثر عربی و فارسی
که بر صحیفهٔ روزگار مانده و بنظر صغیر و کبیر رسیده و تا غایت کسی
انگشت اعتراض بران ننهاده دلیل اینست جلی بر صدق این دعوی
ان آثارنا تدل علینا فانظروا بعدنا الی الآثار غرض نه تعریف
بلکه بیان حال واقعی ایشانست و چون حال برین منوال باشد
چگونه تواند بود که نسبت به صاحب خطاب لحمک لحمی و دمک
دمی کرم الله وجهه و رضی الله عنه سوء ادبی در خاطر گذرانند و از
خاطر بزبان آرند و از زبان بر صفحهٔ روزگار بگذارند هیهات هیهات
با آنکه آن مصراع که بعضی را تردد دران افتاده در میان افتی زنه
بندگی و قیام بتبناگستری واقع شده است چه سایق آن مصرع
اینست که و آن علی کش منم بجان بنده و لاحق این که تر دل اهل
زیغ با دل صاف نهر اعلای دین کشیده مصاف تا آخر ابیات و این
مقامی را مقالیست در مقام مدح درج ذم منافی بلاغت و زبان آور
هیچ عاقلی بل هیچ غافلی در شان چنین زبان آوری این توهم نکند اگر کسی
با این قدر این حالی و مقالی زنگ شک زایل نشود باید که ورق بر
گرداند و رجوع نماید بآنچه بعد ازین حکایت گفته اند در بیان آنکه
مدح اهل بیت در حقیقت مدح مادح است بجهت و مناسبت با
ایشان و آن اینست مادح اهل بیت در معنی مدحت خویشتن کند یعنی

نقد صاحب سلسلة الذهب

مومنم موقنم خدای شناس ناظم ∴ وز خدایم بود امید و هراس خایف
از کجیها درا اعتقادم پاک ∴ نیست از طعن کج نهادم باک
دوستدار رسول وآل ویم ∴ دشمن خصم بدخصال ویم
چو سر من رکان ایشانست ∴ رخت من از دکان ایشانست
همچو سلمان شدم ز اهل البیت ∴ گشت روشن چراغ من زان بیت
انا مولی لهم و مولی القوم ∴ کان منهم و لا اخاف اللوم
مست عشقند عاشقان دایم ∴ لایخافون لومة اللایم
چون بود عشق عاشقان در سم ∴ کی رسند منافقان ز رسم
این نه رفض است محض ایمانست ∴ رسم معروف اهل عرفانست
رفض اگر هست حب آل نبی ∴ رفض فرض است بر ذکی و غبی
بعد ازین بیت امام شافعی را رضی الله عنه ذکر کرده اند و شرح کرده بیتست
لو کان رفضا حب آل محمد ∴ فلیشهد الثقلان انی رافضی
و شرح این که شافعی آنکه سنت نبوی ∴ ز اجتهاد قویم او شد حی
بزبان فصیح و لفظ متین ∴ گفت در طی شعر سحرآیین ∴
گر بود رفض حب آل رسول ∴ با تولا بخاندان بتول
گو گوا باش آدمی و پری ∴ که شدم من ز غیر رفض بری
کیش من رفض و دین من رفض است ∴ رفع من رفض و ما تبع خفض است
و دیگر آنکه رجوع نماید بقصهٔ هشام و فرزدق که مذکورست
و از جملهٔ ابیات که در شان اهل بیت است رضوان الله علیهم
اجمعین اینست که ∴ حب ایشان دلیل صدق و وفاق ∴
بغض ایشان نشان کفر و نفاق ∴ قربشان پایهٔ علو و جلال

بعد شان

منم مربطم و نثر را الحق
رسته از منم ما
و دیگر رجوع نما

بعدشان مایهٔ عتو و ضلال ∴ گر برسد ز آسمان بالفرض
سایلی من خیار اهل الارض ∴ بزبان کواکب و انجم ∴ هیچ لفظی
نیاید الا هم ∴ ذکر شان سابق است در افواه ∴ بر همه خلق بعد ذکر الله
سر نامه را رواج فزای ∴ ذکر ایشان است بعد نام خدای
ابیات که در تفسیر آیة انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت
و یطهرکم تطهیرا است و مضمون انکه اهل بیت از گناه مغفورند
و اگر از ایشان جریمه واقع شود که نتوان نهفت از حد شرع
تجاوز ننمایند و اگر بی ادبی باصحاب نبی کنند چنین فرموده اند که
زان حکایت بلطف منعش کن ∴ با وی از حکم شرع گوی سخن
لب بگفتار ناسزا مگشای ∴ ناسزا را بناسزا مزدای
متعصب مگوی دشنامش ∴ خر مخوان ادب مبر نامش
چه عجب گر وی آن کلام فضول ∴ در گذارند بهر روح رسول
تو مواخذ شوی بآن هذیان ∴ که ترا یافت بر زبان جریان
اهل بیت طهارت اند اینها ∴ نور چشم بصارتند اینها
اختر برج شرع و ایمانند ∴ گوهر درج صدق و احسان اند
الی غیر ذلک من الابیات بعد ازین مراجعات بر هیچ ذی شعور
مخفی نخواهد ماند که قایل این نوع گفتار در کمال اعتقاد و موالاتست
و اندیشه سوی ادب از و از جملهٔ محالات روزی فقیر در مجلس
شریف ایشان راه سخن یافته بود گفت که بعضی را در یک بیت سلسلة
الذهب سخن است و فقیر آن سخن را فهم نمی کنم فرمودند که ما هم
تا غایت فهم نکرده ایم ∴ اگر کسی گوید که در قایل سخن نیست بلکه تردد

در لفظ عبارتست که دران قصوری افتاده و قابل آن نرسیده
جواب این معلوم شود ان شاء الله تعالی فقرهٔ اخری پوشیده نماند که
از جملهٔ طوایفی که درین کتاب مذمت بر ایشان افتاده رفضه اند
و فرموده اند هم درین کتاب که مذموم بودن رفض بواسطهٔ
بغض اصحاب رسول است صلی الله علیه وسلم پس مراد برفضه آنجماعتی
باشند که اصحاب نبی را دشمن دارند و حاصل آن مذمت اینست که اینها
بطبع پیش آمده اند و حضرت علی را رضی الله عنه بطبع خود سنجیده اند
و قدر علی عالی از ان اعلی است که فهم دنی بآن رسد زیرا که دنی
فهم نکند مگر آن قدر که مناسب استعداد و مرتبهٔ وی و در خور وی
باشد و چون صفتی را در خور فهم خود بعالی نسبت دهد آن وصف
در حقیقت مذمت باشد نه مدحت و چون چنین باشد عالی را
بغایت ناخوش آید بعد ازین نظیری آورده اند که شاعری بغایت
دلتنگ شد از انکه جاهلی تعریف کرد شعر ویرا و تکریر بیت چون
سبب گریه پرسیدند گفت قبول جاهل نزدیک خواص دلالت
بر سستی و خامی می کند زیرا که شخص خام میل نکند مگر بجامی مناسب
خود و این خود مشهورست که الجنس الی الجنس یمیل و مضمون این
معنی از حضرت امیر المومنین کرم الله تعالی وجهه ماثور است
بعده سوال کرده اند که چون هر کسی را میل بمناسب خود است
پس بایستی سافل را بعالی میل نیفتادی با آنکه می افتد و بعد
از ان حکایتی نقل کرده اند که از ان حکایت جواب فهم می شود و
حاصل ان جواب این که میل دل تابع تصور مناسبت نه تحقق

مناسب

مناسب یعنی تابع آنست که شخصی را چیزی را مناسب خود
اعتقاد کند و اگر چه آن اعتقاد مطابق واقع نباشد و چون
مطابق نباشد فی الحقیقه آن شخص را دوست نگرفته باشد
بلکه او گرفتار متصور و تراشیدهٔ خیال خود باشد و بعد از
نقل حکایت فرموده اند که مثل این حال که این جماعت را
پیش آمده اکثر اهل عالم را نسبت با حق سبحانه پیش آمده
چه حق سبحانه را باندازهٔ استعداد خود راست آرند و پرستنده
و چون حق سبحانه و تعالی از ان منزه است ایشان تراشیدهٔ
خیال خود را پرستنده باشند نه حق واقع را اینست حاصل
کلام ایشان درین مقام فقرهٔ اخری در بیان آن حکایتی که
نقل کرده اند و آن اینست رباعی

شیعیی پیش سنیی فاضل ∴ گفت کای در علوم دین کامل
بازگو رمزی از علی ولی ∴ که ترا یافتم ولی علی
گفت کای در ولای من واهی ∴ از کدامی علی سخن خواهی
زان علی کش توی ظهیر و معین ∴ یا از ان کش منم رهی و رهین
گفت من گرچه اند کی دانم ∴ هر دو عالم علی یکی دانم
شرح این نکته را تمام بگوی ∴ آن کدامست و این کدام بگوی
گفت آن کو بود گزیدهٔ تو ∴ نیست جز نقش تو تراشیدهٔ تو
پیکری آفریدهٔ بخیال ∴ گذرانیده بر و احوال
پهلوان بروت مالیده ∴ پر کین در و غا سگالیده
گربزی پر تهور و بی باک ∴ کینه جوی و مفتن و سفاک

کدامین ط

بود پس کمال مصطفوی ∴ گشت ختم خلافت نبوی
بود ختم رسل نبی و زپی ∴ شد علی خاتم خلافت وی
جمعی از بغضش اباکردند ∴ و اندران سرکشی خطا کردند
سرکشیدن ز افراد اهل کمال ∴ هست ناشی ز سر نقص و وبال
در جهان شاه و رهبری چو علی ∴ گر کسی سر کشد زهی دغلی
این علی در کمال خلق و سیر ∴ عین بوبکر بود و عین عمر
لعن ایشان مگر که لعنت اوست ∴ زشت باشد ز دوست لعنت دوست
نیست در هیچ معنی و جهتی ∴ رافضی را با و مشابهتی
او بموهوم خویش دارد رو ∴ زانکه موهوم اوست در خور او
علی بهر خود تراشیده ∴ خاطر از مهر او خراشیده

حاصل آنکه یکی رافضی که از هیئت اعتدال انسانی دور از یک فاضل سنی پرسید که چون ترا موالی علی می بینم علی را بمن تعریف کن آن سنی گفته کدام علی را آنکه معتقد تست یا آنکه معتقد منست گفته آنکه معتقد منست کدام است و آنکه معتقد تست کدام سنی گفته آنست که تو علی را تصوری کرده که درین قوتست و باین می انجامد که پهلوانی بوده باشد پر زور و بر و تنها مالیده و بزرگ ین و دیر تهور و بی باک و کینه جوی و مفتش و گرفتار نفس خود چنانکه ما و تو گرفتاریم و فارغ از دین چنانکه ما و تو فارغیم و در خیبر بزور بشریت کنده چون زور آوران که چیزهای گران بردارند و مایل بخلافت بوده و جمعی بر وی غالب آمدند و وی مغلوب همه گشت و با اینچنین گمان بد و توهم فاسد که از روی نادانی درباره آن بزرگوار کرده

بنده نفس خویش چون من و تو ∴ فارغ از دین و کیش چون من و تو
در خیبر بزور خود کنده ∴ برده تا دوش و دورش افکنده
بخلافت دلش بسی مایل ∴ شد ابوبکر در میان حایل
بعد بوبکر خواست دیگر بار ∴ لیکن آن بر عمر گرفت قرار
چون ازین ورطه رخت بست عمر ∴ شد خلافت نصیب یار دگر
در تک و پوی بهر این مطلوب ∴ همه غالب شدند و او مغلوب
با چنین وهم و ظن ز نادانی ∴ اسد الله غالبش خوانی
این علی در شمارهٔ که و مه ∴ خود نبود ست ور نباشد به
و آن علی کش منم بجان بنده ∴ سبلت نفس شوم را کنده
بر صف اهل زیغ با دل صاف ∴ بهر اعلای دین کشیده مصاف بر صف
بوده از غایت فتوت خویش ∴ خالی از حول خویش و قوت خویش
قدرت و فعل حق ازو زده سر ∴ کنده بی خویشتن در خیبر
خود چه خیبر که خیبر گردون ∴ پیش آن دست و پنجه بود زبون
دیده ز آفات خود خلافت را ∴ بی ضرورت نخواست آفت را
هرچه بر دل نشید ازوی گرد ∴ هست در چشم مرد آفت مرد
حیث کرد آنکه از ظهور وجود ∴ زو نگردد شود صفای شهود
تا کسی بود ز انحراف مصون ∴ باید آن کار را ز عهده برون
بود با او موافق و منقاد ∴ در خلاف و مخالفت نگشاد
چون همه روی در نقاب شدند ∴ ذره سان محو آفتاب شدند
غیر ازو کس ز خاص و عام نبود ∴ که تواند بآن قیام نمود
لاجرم نصرت شریعت را ∴ متکفل شد آن ودیعت را

بودیم

وی را اسد الله غالب میخوانی یعنی این لقب شریف مشهور که همه زبانها
مذکورست با این گمان جمع نمی شود که علی چنین که تو خیال کرده بوده و خرد
و کلان می دانند که چنین علی بوده و همچنین کسی اگر نباشد بهتر
تا اینجا بیان تفصیل معتقد اوست **فقره اخری** بباید دانست که مقصود
سنّی این نیست که معتقد آن شخص باین تفصیل است و باین عنوان
چنانچه بآن اشارت رفت چه ظاهر است که هیچکسی را این عقیده نیست
بلکه مقصود وی اینست که مرورا اعتقادیست اجمالی که آن اعتقاد
اجمالی ناپسندیده و قبیح است چه آن حضرت را رضی الله عنه بطبع
خود سنجیده اما چون قباحت آن بروی ظاهر نیست شنّی میخواهد که
قباحت آن بروی ظاهر سازد پس می گوید که اعتقاد اجمالی تو باین
تفصیل می انجامد و این تفصیل پیش همه باطل است پس آن اجمال که
منشاء این تفصیل است باطل باشد و چون در اظهار قباحت
تفصیل تصویر را تاثیر عظیم است آنرا بصورت پهلوانی موصوف
بآن صفات شنیعه تصویر نمود تا آن شخص نیک متاثر گردد و آن
اجمالی که منشاء این تفصیل است دلیری است بغایت انجامیده
و قوتی بنهایت کشیده از جنس آنچه در مردم دیده و میلی بتسلط
چنانچه از امثال خود شنیده [تراویده] و ظاهر است که ازین سه حال
بلکه ازان دو حال اول فتنه و بی باکی و کینه و سفاکی و غیر ذلک
که منافی دینداریست ناشی می شود و از تصور تهور و قوت بنهایت
رسیده صورت نامطبوع در لوح خیال منتقش می گردد اگرچه
صاحب این تصور عمد و قصد آن نکرده باشد و سرّ شنّی اینست که

صاحب ان

صاحب ان این نوع قوت بامثال این نوع پیکر و صورت مشاهدگی
افتاده اند و کار متخیله اینست که معانی را بصور مناسبه تصویر نماید
و این صفات مذکوره کمال مطلوب از انسان نیست بلکه کمال مطلوب
از انسان منحصر است در هیئت اعتدالی و آنچه مترتب شود بران
از صفات حمیده و افعال جمیله و هیئت اعتدالی که منشاء صفات
و افعال حسنه است موقوفست بر استیلا و قهر بر نفس چنانچه
شیخ کمال الدین عبد الرزاق کاشی رحمه الله از حضرت امیر المومنین
علی رضی الله تعالی عنه نقل کرده در کتاب اخلاق که المعادلة
بقهر المناوی یعنی عدل میان قوی بقهر و استیلاست بر دشمن
که نفس است و لهذا التقدیم کرد در بیان معتقد خود استیلا
بر نفس را و گفت ع وآن علی کشتی منم بجان بنده ⁂ سیلت نفس شوم
را کنده ⁂ یعنی آن علی که من بجان بندهٔ اویم آنکسی است
که مشغولیست بر آنچه ما و تو زبون آنیم که نفس است و منشاء
صفات ذمیمه ماست و بهمه زبانها بدشمنی و شومی مذکور
مقصود آنکه چون چنین باشد حال وی را بحال خود قیاس نباید
کرد چه دلیری آنکسی که مشغولیت بر نفس دلیریست میانه که
آنرا شجاعت گویند نه دلیری بافراط که آنرا تهور گویند که لایق
سباع است و قوت آنکس چون قوت الهی است نه چون قوت
بشری حیوانی و میل آنکس بعالم اجابه چون میل ماست که از نفس
خیزد بلکه میلی است که از ضرورت شرعی ناشی گردد و تقیه ضرورت
باشد چه عارف محقق و کامل مکمل را رو اینست که نظر جانب سوای

حق سبحانه اند از ذکر بضرورت و بقدر ضرورت و دیگر انکه وی
آنکسی است که در مصاف اهل زیغ و انحراف در آمده با دل صافی
از کینه و داعی برین دین داری بوده نه تهوّر که مؤدّی شود به مباهی
و فتنه و سفاهی و از غایت فتوت خود را در میان ندیده و فعل
ظاهر در مظهر خود را مستند بحق سبحانه داشته چه غایت فتوت
ایثار غیر ست بر خود خواه آن غیر از اقسام مخلوق باشد چون جماد
و نبات و حیوان و خواه خالق باشد برین وجه که ایثار کند امر حق را
بر امر نفس خود و ایثار مراد او کند بر مراد نفس خود و در افعال حمیده
ایثار وی کند بر خود که خود را در میان نبیند و آن افعال را بحق سبحانه
نسبت دهد و مستند دارد و ایثار علم شارع کند بر علمی که بدلیل
ظاهر شده باشد الی غیر ذلک من الایثارات و غایت فتوت در
کلام ناظم قدس سره مشیر ست بکلامی مشهور که در شان آن حضرت
مذکور ست لا فتی الا علی و دیگر انکه وی آنکسی است که آنچه کرد بقوت
الهی کرد نه بقوت بشری حیوانی زیرا که وی از خود فانی بود و بحق باقی
و متخلق باخلاق الهی و مظهر افعال ربانی یعنی میدان قوت و
فعل وی در گشادگی مناسب قوت و فعل الهی بود نه مناسب
قوت بشری حیوانی که میدان آن بغایت تنگ است و اشارت والسلام
بفسحت میدان اوست انکه گفت خود چه خیبر که خیبر گردون پیش
آن دست و پنجه بود زبون و همچنین وی آنکسی است که مایل و طالب
خلافت نبوده زیرا که در خلافت مشغولیست بخلق و شغل بخلق
مانع است از شهود ذاتی شهود ذاتی را بالشرف اختیار کرد

بر شغل بخلق و درین مقام در ماند مادام که جمعی بودند که از عهده این
امر خطیر بیرون می آمدند اما چون این جمع که بر ایشان اعتماد بود روی
در نقاب کشیدند و کسی نماند که از عهده این کار تواند بیرون آمدن
شرعاً بر وی لازم شد که تعهّد و تکفّل این امر کند و وی آنکسی است
که کمال مناسبت داشت با حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم و کمال مناسبت
اقتضا کرد که خاتم الخلافه افتد چنانکه حضرت صلی الله علیه و سلم خاتم الرسالت
آمد و هر کسی که با وی بیعت نکرد خطا و ناصواب کرد و بنا بر نقصانی که در وی
بود از صاحب کمال سر کشید ~ در جهان شاه و رهبری چو علی
کو کسی سر کشد ز نبی و علی ~ و وی با کمال خلق و جمال سیرت عین
ابوبکر و عمر بود یعنی ایشان در یکدیگر فانی بودند یعنی که در مراد متحد
بودند و مراد اعلای دین و میان ایشان موافقت و یگانگی بود نه مخالفت
و یگانگی بود نه مخالفت و بیگانگی و موافقت و یگانگی دلالت کند
بر جنسیّت که الجنس الی الجنس یمیل متعلق ردّ و قبول و محمدت
و مذمّت بحقیقت اوصاف است نه ذوات و ایشان در اوصاف
متحد و متوافق بودند پس مذمت هر یک مفضی بمذمت آن دیگری
شود مثلا اگر کسی زید را مذمت کند بجهت طوری او هر آینه آن مذمت
بر هر کسی افتد که در آن طور وی باشد ازین معتقد معلوم شد
که رافضی یعنی انکه بعض اصحاب نبی دارد و علی را چنانچه هست تصوّر
نکرده بلکه بحسب استعداد خود تصوّری کرده و میل او متعلق بآن شده
و آن امری محقق نیست بلکه امریست موهوم خواه این توهم مثل
توهم این سایل بوده باشد یا نی و پوشیده نماند که بسیاری

ازجهتکه هیئة اعتدالی انسانی بامی دانند ومیل حقانی ونفسانی را ازهم
تمیز نمی کنند با این سایل دران توهم اجمالی شریک اند فقره اخرییی
در تحقیق وتفصیل معنی این بیت که ع وآن علی کشتی منم بجان بنده
سبلت نفس شوم راکنده ع وچون تحقیق آن موقوف بود بر شناخت
روح ونفس وتمیز میان ایشان شمه ازان معنی مذکور می کردد روح
جوهریست نورانی بطبع خود مایل عالم قدس ومقراو پاک حق
ونفس معنی ایست ظلمانی طالب عالم جسمانی ومأوای او عالم خاک
شیخ کمال الدین عبد الرزاق کاشی رحمه الله کفته که نفس مطلق
یعنی بی وصف واضافت که کوئی نفس شئ یا نفس ناطقه درعرف
شرع وتصوف قوت حیوانی است حال در روح حیوانی وآنرا دو معنی
دیکر است یکی ذات چنانکه کویند نفس شئ یعنی ذات شئ و دیکر
نفس ناطقه بدانکه نفس ناطقه با روح بالذات یکی است اما بالاعتبار
مختلف است زیراکه لطیفه مدرکه انسانیه را باعتبار تعلق ببدن و
تدبیر امر او نفس کویند وباعتبار توجه بعالم قدس ودرجات آن
توجه وتلطیفات آن روح وسر وخفی کویند وباعتبار جامعیت
جانبین بی غالبیت ومغلوبیت قلب کویند وآماره ولوامه ومطمئنه
اقسام نفس ناطقه است چنانچه امام غزالی رحمه الله تصریح فرموده
والنفس بمعنی اول را تفسیر کرده بامری که جامع شهوت
وغضب باشد وکفته که در اغلب اطلاقات صوفیه نفس باین
معنی است وکفته که ویرا رجوع بحق نمی باشد وقوت شهوت را
نفس بهیمی کویند وقوت غضب را النفس سبعی ونفس بمعنی اول ا

که باشیطان

که باشیطان مذکور است بلکه اورا در ذکر رتبه تقدم دهند چنانکه
کویند نفس وشیطان و درین تقدیم اشارتیست بکمال بدی وی
چه خود ضرر رساند وواسطه تصرف واغوا شیطان نیز کردد چنانکه
کفته اند که تصرف شیطان از ممر اوست وپس ازینجاست که اورا
حزب شیطان کویند وچون تصرف شیطان از ممر اوست خواطر
نفسانی وشیطانی را ازهم تمیز کردن بغایت مشکل است طایفه
صوفیه ازصوفیه تمیز کرده اند وبعضی از حکما وبعض متصوفه تمیز باز نیافته
الا الندا که خواطر شیطانی داشته اند وشیطان را نفس تاویلی کرده
یا شعبه آن شعب نفس یعنی قوت واهمه وخواجه نصیر الدین
بدین رفته ودر بعض رسایل خود بدین تصریح کرده
وشیخ عزیز نسفی نیز تابع شده وشیخ کمال الدین عبد الرزاق کاشی
رحمه الله در شرح حدیث ان ابلیس لیضع عرشه علی الماء
ویبعث سرایاه کفته مراد با بلیس قوة واهمه است ومراد
بسرایا سایر قوی فقره اخری کاهی حقیقت روحانیت
یافته شود نی نفسانیه وجود دیکرد چنانچه در ملک ودرین هنکام مقتضیات
روحانیت وجود دیکرد بی مزاحمی وازینجاست لا یعصون
الله ما امرهم ویفعلون ما یؤمرون واین مقتضی بحسب اختلاف
روحانیات مختلف کردد بعضی را حال استهلاک در ذات
سبحانی بود چون ملایکه مهیمین وبعضی را اشتغل بکار ربانی چون ملایکه
ارضیه الی غیر ذلک وکاهی حقیقت نفسانیت وجود دیکرد بی حقیقت
روحانیت چنانچه در حیوانات عجم ودرین هنکام مقتضیات

نفسانیت متحقق شود بی ممانعی و این مقتضی نیز بحسب تنوع حیوان
متنوع شود بعضی را تهور باشد که جانب افراط شجاعت است
و بعضی را تکبر و تسلط و بعضی را حرص و بعضی را غضب
و بعضی را شهوت الی غیر ذلک و گاهی این دو حقیقت مجتمع
گردند در مظهر واحدی و آن انسانیت و صحبت میان ایشان
چون صحبت طوطی و زاغ است که هر کدام از عالمی اند مقابل عالم
دیگری و هر یکی را اقتضاییست مباین اقتضای دیگری و حکمت
در ازدواج و امتزاج میان ایشان آنست که هیئة اعتدالی میان
جانبین روحانیت و نفسانیت وجود گیرد یعنی آدمی بر وجهی
شود که در وی روحانیت بر نفسانیت یا نفسانیت بر رو
حانیت غالب نباشد و روح بواسطهٔ این هیئة اعتدالی
مرآت جمیع اسماء الهی گردد و ازینجاست که خواص بشر
افضل اند از خواص ملک چه ایشانرا حالتی نیست که بآن مظهر
جمیع اسماء الهی شوند فقرهٔ اخری اعتدال میان جانب
روحانیت و نفسانیت موقوفست بر اعتدال چهار قوت که
آن قوت علم و قوت غضب و قوت شهوت و عدل است
اما اعتدال قوت علم باینست که فرق کند بآسانی میان
صدق و کذب و میان اعتقاد حق و باطل و میان کردار جمیل
و قبیح و ازین اعتدال حکمت پیدا شود و ازینجاست حسن
تدبیر و جودت ذهن و راستی گمان و تفطن بدقایق اعمال
و آنچه نهانست از آفات نفس و انحراف این قوت در جانب

زیادتی بآنست که کار فرماید این قوت را در اغراض فاسده
و ازین انحراف گربزی پیدا شود و ازینجاست مکر و فریب و انحراف
این قوت در جانب نقصان باینست که آنرا کار نفرماید و ازین
انحراف بلهه پیدا شود و ازینجاست قلت تجربه و حمق و دیوانگی
و اما اعتدال قوت غضب باینست که انقباض و انبساط آن بحسب
حکمت و اقتضای عقل و شرع باشد و ازین اعتدال شجاعت
پیدا شود و ازینجاست کرم و مردانگی و چالاکی و کبر نفس و برد
باری و حلم و ثبات و وقار و فر و خوردن خشم و غیر اینها
از صفات حمیده و انحراف این قوت در جانب زیادتی باینست
که از اندازه عقل و شرع درگذرد و ازین انحراف تهور وجود
گیرد و ازینجاست سرعت غضب و تکبر و لاف و انحراف این قوت
در جانب نقصان باینست که باندازهٔ عقل و شرع نرساند
و ازین جبن و سستی پیدا شود و ازینجاست خواری و ذلت
و جزع و خساست و صغر نفس و انقباض از گرفتن حق و اما اعتدال
قوت شهوت باینست که انقباض و انبساط آن بحسب حکمت
و عقل و شرع باشد و ازین اعتدال عفت وجود گیرد و ازینجاست
سخا و حیا و صبر و مسامحه و قناعت و ورع و طلاقت وجه
و مساعدت و قلت طمع و انحراف این قوت در جانب زیادتی
یا نقصانی باینست که از اندازهٔ عقل و شرع یا بیرون نهد یا بآن
اندازه نرساند و ازین حرص و شره پیدا شود و وقاحت
و خبث نفس و ریا و تبذیر و تملق و حسد و شماتت و تذلل پیش

اغنیا و استحقار فقر اگر چه اینها از صفات ذمیمه و اما اعتدال قوّت عدل
بانست که تنفید حکم عقل و شرع کند در قوت غضب و قوت شهوت که
ایشانرا بمیزان عقل و شرع راست سازد و انحراف آن بانست که
تنفید نکند حکم عقل و شرع را که در محل انبساط و انقباض شود یا عکس
و ازین انحراف جور پیدا شود این فقره مأخوذست از احیاء علوم
امام غزالی رحمه الله و پوشیده نماند که آنچه مذکور شد درین فقره
کمالیست کسبی انسانی و فوق این کمال کمالیست وهبی حقانی که بعد
از خلعت وجود حقانی موهوب پیدا شود و این کمال مناسب
کمال الهی بود نه مناسب کمال بشری خلقی پس علم صاحب این
وجود مناسب علم الهی بود در سعت و برین قیاس کن قوت و قدرت
و غضب و رحم و سایر صفات را فقرهٔ اخری پوشیده نماند که
از ابتداء زواج که زمان تعلق روح است ببدن تا مدت مدید نفس
در مملکت بدن سر گذار بوده و حکم وی نافذ نه از شرع ویرا
مانعی و نه از عقل زاجری گاهی حکم قوت شهوی نافذ است
بی حکم قوت غضبی و گاهی مجتمع اند در حکم و حکمت درین تسلط تکمیل
بدنست از جهة تحمل بار مجاهده و چون حال بدین منوال بود فضل الهی
طایفهٔ را بی وساطت بشری متنبه ساخت که عنان نفس را نگاه
دارند چه ارخاء عنان او موجب حرمانست از هیئت اعتدالی که انسان
برای آنست و بقدر بعد از هیئت اعتدالی قرب بافق سبعی و بهیمی
وجود گیرد تا که آن شخص بحقیقت سبعی یا بهیمی شود در لباس انسان
و حکم آن سبعی و بهیمی گیرد که آن صفت برو غالبست پس اگر تکبّر غالب

باشد پلنگی

باشد پلنگی بود در صورت انسان و اگر غضب غالب بود سگی باشد
در کسوت انسان و علی هذا القیاس و چون جامع خصال سباع و
بهایم بود دیپتهٔ باشد از سباع و بهایم و ازینجاست که ارباب کشف
که خیالات ایشان صافی شده از خواطر این صنف آدمی متجسد
میشود در خیالات ایشان بصور سباع و بهایم و بعد ازین تنبه مذکور
الی ما شاء الله تنبهی دیگر شود ایشانرا بوجهی از وجوه که دیگرانرا باین
معنی متنبه سازند و این جماعت انبیا اند صلوات الرحمن علیهم فقرهٔ
اخری چون این طایفه انبا نمودند و ندائی در عالم در دادند بعضی
چون دور بودند از نقطهٔ اعتدال و قریب شده بافق سبعی
یا بهیمی بواسطهٔ طول صحبت با نفس و مناسبت بوی در کثافت
آن ندا را نشنیدند و در نیافتند و جمعی شنیدند اما آوازی بر نیامد
کما اعتراف ننمودند از حقد و حسد و حب جاه که از مقتضیات نفس
است و جمعی شنیدند و لبیک گویان اجابت نمودند اما قدم ایشان
یاری نداد که پیش آیند و تغیر موده عمل نمایند و این نیز از غلبهٔ
استیلاء نفس است و بعضی پیش آمدند اما نتوانستند که بنقطهٔ
اعتدال قریب شوند چه بر نفس استیلاء تامّی نداشتند و این
قوم را در اصطلاح صوفیه انسان حیوانی گویند که مغلوب قوّت
حیوانیّه اند و بعضی را که استیلای تام بر نفس حاصل شده بود
قرب تمام بنقطهٔ اعتدال پیدا شد و این طایفه بغایت نادر اند و طبقات اند
بحسب سرعت و بطوء اجابت دعوة و حرکت بجانب نقطهٔ اعتدال
و از طبقهٔ علیات حضرت امیر المومنین و امام المتقین علی بن ابی

وحدیث شریف نبوی یا علی
ان قصرك فی الجنة فی مقابلة
قصری باین معنی اشارت
نمود ۵

طالب کرم الله تعالی وجهه ورضی عنه و آثار آله بر قرب ایشان بنقطهٔ
اعتدال مشهور است وبهمه زبانها مذکور وحدیث مشهور لحمك
لحمی ودمك دمی مبنی است ازین معنی **فقرهٔ اخری** از تقریر سابق
روشن شد که نفس طبیعتی است مقتضی شهوت وغضب ومتوجه
بعالم خاک وویرا بعالم پاک رجوعی نه وجوعی نه جون اورا بالطبع خود
گذارند بیضهٔ بشریت را فاسد گردانند وآدمی را بافق سباع و
بهایم رسانند وملحق گردانند باشان جنین طبیعتی را شوم گفتن درست
ودرین شک وتردد نیست اما آنکه فردرا توصیف باین صفت
توان کرد بعد ازین معلوم شود ان شاء الله تعالی پس میگوییم که مراد
بنفس که درین بیت واقع شده اگر جنس وطبیعت نفس باشد
در توصیف او بصفت ~~توان کرد بعد ازین معلوم شود ان شاء~~
~~الله تعالی پس میگوییم که مراد بنفس که درین بیت واقع شده اگر~~
~~جنس وطبیعت نفس باشد در توصیف او بصفت~~ شومی ونامبارکی
هیچ قصوری نباشد ولوان که توصیف باین صفت را که از لوازم
اوست قرینه سازند بر ارادت جنس وطبیعت چنانچه در آیهٔ
کریمهٔ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ گفته اند که
توصیف دابه به فی الارض وتوصیف طایر به یطیر که از لوازم
جنس اند قرینه است بر این که مراد خصوص فردی نیست و
سبلت کندن نفس کنایت است از استیلا وتسلط بر نفس
ومنع از ظهور فعل طبیعی او وجون در سابق این بیت گذشته
که نفس به سایل ومجیب متولی است پس کلام مجیب درین قوت

باشد که

باشد که نفس شومی که بر ما وتو مستولی است ومسلط بر وی نیست
بلکه وی بر ومسلط است وبرین تقدیر شبهه نیست که مراد طبیعت
نفس خواهد بود جه اورا مشترک اعتبار کرد ومشترک طبیعت است
نه فرد نظیرا نیست که گویند آب خنک در فلان جشمه سار گرم است
با فلان جشمه اورا گرم ساخته باین معنی که آبی که بالطبع خنک است
دران جشمه گرم است یا آن جشمه اورا گرم ساخته اگرجه دران جشمه
هرگز خنک نبوده وجون مراد طبیعت وجنس باشد می تواند بود که
معنی مصرع این باشد که ان مظهر عجایب برین طبیعت مستولی است
در هر جا که باشد پس اشارت باشد بکمال وی وبه تکمیل وی مر
گرفتاران نفس را اگر گویند که نفس باین صفت مشهور است وبا
شیطان برزبانها مذکور پس فایدهٔ توصیف جه باشد گوییم که
توصیف او باین صفت جون توصیف شیطانست برجیم از برای
مذمت ومقصود اظهار تنبه است به بدی نفس وتنبیه سایل و
نصح وی تا بینک احتراز کند واستعاذه کند جنانکه در خطبهٔ ما
ثوره مذکور است که نعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سیئات
اعمالنا **فقرهٔ اخری** مراد به استیلا بر نفس نه آنست که حکم او
از شهوت وغضب بالکلیه باطل کرد جه این حکم ثابت است
مادام که آدمی زنده است بلکه مراد آنست که شهوت وغضب را
از اندازه که شارع تعیین کرده بیرون نگذارد وجمیع حرکات
وسکنات شهوی وغضبی را بقانون شرع سنجیده دارد واین
معنی را ملک وملکهٔ خود سازد وبا این همه بنقطهٔ اعتدال حقیقی رسد

زیرا که بنقطهٔ اعتدال حقیقی در حکمت و شجاعت و عفّت و عدالت
نرسیده است مگر محمد رسول خدای صلی الله علیه وسلم و غیر وی
صلی الله علیه وسلم متفاوتند در قُرب و بُعد نسبت با عتدال حقیقی
و از ینجاست که شیطان وی مسلمان شد یا منقاد و این از خصایص
نبی است صلوات الرحمن علیه و از ینجاست که افضل الانبیاست
و خاتم الرسل چه مرتبهٔ نبوت در مظهر وی صلی الله علیه وسلم
بکمال رسیده بواسطهٔ قرار در نقطهٔ اعتدال حقیقی ولا کمال بعد الکمال
بل لیس بعده الا النقصان **فقرهٔ اخری** نفسی که بحسب طبع مایل
بعالم اجسام بود و طالب کمال مرتبهٔ حیوانیّت و مدّت مدید سر
گذار او را بجانب اعتدال حقیقی کشیدن بغایت صعب است
از ینجاست که امیر المومنین علی بن ابی طالب کرم الله تعالی وجهه
فرموده که وما انا و نفسی الا کراعی غنم کلما ضمّها من جانب
انتشرت من جانب شیخ محمود کاشی رحمه الله در ترجمهٔ العوارف
ذکر این کروه و حاصلش اینست که نیست نسبت من بنفس من
مگر همچو نسبت شبان بگوسفند که هرگاه وی را فراهم آرد از جانبی
بریشان شود از جانب دیگر و از ینجاست نیز که حضرت رسالت
صلی الله علیه وسلم فرمود که رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد
الاکبر یعنی باز گشتیم از کارزار خرد تر که کارزار با کفارست بسوی
کارزار بزرگتر و در حدیث جهاد اکبر تفسیر یافته بجهاد با نفس و از ینجا
معلوم می شود که نفس شخص دشمن شخص است و این معنی از حدیث
اعدی عدوّک نفسک التی بین جنبیک بصریح معلوم می شود یعنی

دشمن ترین دشمنان تو نفس تست که در میان دو پهلوی تست و در
کلام حضرت امیر نیز گذشت و نیز در بعض احادیث مذکورست که
نفس منازع شخص است و پوشیده نماند که اگر کسی منازع و دشمن
بلکه دشمن ترین دشمنان شخص را که قوت حیوانیت است و معبر
شده بنفس و صارف شخص است از عالم پاک بعالم خاک و از عالم
نور بعالم ظلمت و از حضور و جمعیت بتوزّع و تفرقه و از موانست
حق بمجالست خلق نامبارک و شوم گوید از ین سخن سوء ادب نسبت
با آن شخص فهم نشود بلکه حسن موالات معلوم گردد اگر گویند شاید
نفس شخص صارف و دشمن وی نباشد بلکه همیشه بر مزاج موافقت
باشد یا نه بر مزاج موافقت باشد و نه بر مزاج مخالفت گوییم فساد
این سخن از چند وجه ظاهر میشود از ملاحظهٔ نفس و اقتضاء طبیعی
او چنانچه گذشت و از کلام امیر المومنین رضی الله تعالی عنه که و ما انا و نفسی
الخ و دیگر از حدوث انقیاد شیطان مر حضرت رسالت را صلی الله
علیه وسلم با ملاحظه آنکه ممرّ تصرف شیطان نیست مگر نفس و از آنچه
در حدیث گذشت چه ظاهر حدیث عام است و از آنچه از کلام ملک
علّام فهم میشود آنجا که گفت بر سبیل حکایت از یوسف علی نبینا
و علیه الصلوة و السلام که و ما ابرئ نفسی ان النفس لامّارة
بالسوء یعنی تبرئه نمیکنم نفس خود را از مخالفت زیرا که نفس بغایت
فرماینده است به بدی یا نفس من چنین است و بر هر تقدیر
مدّعی ثابت است امّا بر تقدیر اول که مراد جنس باشد ظاهرست
و اما بر تقدیر ثانی که مراد نفس یوسف باشد علیه السلام زیرا که نفس

نفس ولی را بر نفس نبی فضیلت نمی باشد و موافق آیهٔ کریمه است
آنکه امام زین العابدین رضی الله تعالی عنه در بعض دعوات مذکور در
صحیفهٔ کامله فرموده است وحل بین قلوبنا واختیارنا فانها
مختارة للباطل الا ما عصمت وامارة بالسوء الا ما وقیت یعنی خداوندا
حایل شو میان دلهای ما یعنی نفوس ما و میان اختیارات ان نفوس
زیرا که نفوس اختیار باطل می کنند مگر آنکه تو عصمت دهی و در میان
درای و فرماینده است به بدی مگر آنکه تو نگاه داری اگر گویند
مسلم نیست مراد از قلب نفس باشد بمعنی قوت حیوانی بلکه قلب
بمعنی نفس ناطقه مستعمل است و همچنین مسلم نیست که نفس در آیهٔ
کریمه و در حدیث و در کلام امیر المومنین رضی الله تعالی عنه باین
معنی باشد می شاید که بمعنی نفس ناطقه باشد چنانچه امام غزالی
رحمه الله این معنی را راجح داشته در آیهٔ کریمه و شیخ محمود کاشی
نفس را باین معنی داشته در کلام امیر المومنین و این محل است
بصحت استشهاد گوییم نفس ناطقه را سرکشی و مخالفتی که باشد از جهة
طول مصاحبت و دوام مجالست است با این قوة حیوانی چه نفس
ناطقه فی ذاتها پاکیزه است و از ینجاست حق سبحانه فرموده
قد افلح من زکیها وقد خاب من دسیها پس این صفت در نفس
بمعنی قوهٔ حیوانی بطریق اولی لازم آید و ایضا اتفاقیست که نفس
در حدیث باین معنی است و بین چنینک قرینهٔ واضح است
و بر تقدیر که نفس یکی از ان دو وجه باشد صاحب ان محروم خواهد
بود از دولت جهاد اکبر و مخالفت نفس که فضیلتی است کامله و از درجات

و کمالاتی که مترتب است بران خصلت و از عدل میان قوی چه عدل
موقوفست بر قهر بر دشمن چنانچه از کلام حضرت امیر معلوم شد
که المعادلة بقهر المتساوی و چون عدل نباشد قوهٔ عادله معطل باشد
و همچنین غایت مرتبهٔ وی رتبهٔ خواص ملک خواهد بود نه خواص بشر
که افضل اند از خواص ملک چه وجه افضلیت فوز ولیست بکمال با
وجود مزاحمت غضب و شهوت که این مزاحمت در فطرت ملکی
نیست خدمت مولانا جلال الملة والدین الدوانی در کتاب اخلاق
ذکر کرده که از حضرت مرتضوی که مدینهٔ علم را بابیست و باب
او طالبان یقین را مآب رضی الله عنه و کرم وجهه این معنی منقولست
که الله تعالی ملک را عقل دادی شهوت و غضب و حیوانرا
شهوت و غضب داد بی عقل و انسانرا هر دو داد پس
اگر انسان شهوت و غضب را مطیع و منقاد عقل گرداند و بکمال
عقلی برسد رتبهٔ او از ملک اعلی باشد چه ملک را مزاحمی
در کمال نیست بلکه اختیاری دران نه و انسان با وجود مزاحم
بسعی و اجتهاد باین مرتبه فایز شده و اگر عقل را مغلوب
شهوت و غضب سازد خود را از مرتبهٔ بهایم فروتر اندازد
و پوشیده نماند که بمجرد آنکه نفس امر کند شخص را بموافقت
خود تحقق موافقت لازم نمی آید و از عداوت نفس مر شخص را
نیز لازم نمی آید تحقق مخالفت از نفس چه مراد بعداوت نفس بودن
اوست بر مزاج مخالفت و می تواند بود که صاحب آن نفس را قوة
قاهره باشد که مانع آید از مخالفت نفس مر او را چنانچه شخصی ضعیف را

سوء المزاجی باشد بشخصی قوی ونتواند مخالفت وی کردن پس عداوت
نفس منافی عصمت نباشد ازین سخنان معلوم شد که دشمن نادانستن
نفس مخالف عقل وکتاب وسنت وکلام ائمه است وسوم نادانستن
دربعض اوقات ازباب قول بثبوت ملزوم است ونفی لازم
همانا که معترض نفس را نشناخته یا خود را از نفس باز نشناخته
والسلام علی من اتبع الهدی ونهی النفس عن الهوی واما اتخذ الهه
هواه فان الجنة ما رواه

تمت

م م م
م

Süleymaniye Kütüphanesi
Hacı Mahmud Ef.
3242
Eski